

KULTURHISTORISK UNDERSÖKNING

av kv

SVÄRDET och NYCKELN

FALKENBERG

FALKENBERGS KOMMUN, Kulturnämnden
HALLANDS LÄNSMUSEER, Landsantikvarien

Omslagsbild: Foto från kyrktornet omkring
1925 med kv Svärdet och Nyckeln i mitten

Text/redigering: Maria Löfgren

Foto: Maria Löfgren

Utskrift: Christina Tullgren

Tryckning: Falkenbergs kommun 1989

Förord

I samband med att skissförslag till ändring av stadsplanen för kvarteren Nyckeln och Svärdet i Falkenberg remissbehandlades under januari och februari 1987, riktades kritik mot förslaget från kulturminnesvården. Kritiken koncentrerades kring den storskaliga bebyggelse, som det nya planförslaget skulle möjliggöra och vilken ansågs rimma illa med den äldre, sammansatta, småskaliga bebyggelsestrukturen i kvarteren, speciellt i kvarteret Svärdet.

För att få en närmare precisering av kvarterens kulturhistoriska innehåll, beställde kulturnämnden i Falkenberg en kulturhistorisk inventering av Hallands läns museer/landsantikvarien i anslutning till den kommunala behandlingen av planförslaget.

Fältarbete och sammanställning av rapport utfördes i omgångar under 1987 av fil kand Maria Löfgren. Arbetet har av olika skäl blivit betydligt mer omfattande - och förhoppningsvis intressantare - än från början avsetts.

Bland de många värdefulla kontakter som bidragit till det färdiga resultatet, skall särskilt nämnas f stadsarkitekten Carl Estmar, som lagt ned ett omfattande arbete bl a på faktagranskningen.

Ett särskilt tack riktas också till alla de intresserade privatpersoner som förutom att ha lämnat upplysningar, även ställt privata foton till förfogande.

Kan den ökade kunskapen om dessa kvarter leda till en större förståelse och en varsammare planering av kvarterens framtid, har utredningen nått sitt huvudsyfte.

Under alla förhållanden bör undersökningen ha ett värde som dokumentation, inte bara av hus och miljöer, utan också av människors tankar, strävanden och förhoppningar i ett brytningsskede i vår moderna historia.

Falkenberg och Halmstad 1987

Margareta Andrée
Kulturnämndens ordförande

Björn Petersen
Landsantikvarie

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
Inledning	1
Historik	
Falkenberg före 1900	3
Bebyggelsen i kv Svärdet och Nyckeln växer fram	7
Det sociala livet - arbetarna och folk-rörelserna	12
Beskrivning av fastigheterna:	
Kvarteret Svärdet	20
Svärdet 1	21
Svärdet 2	23
Svärdet 3	28
Svärdet 4	35
Svärdet 5	38
Svärdet 6	40
Svärdet 7	44
Svärdet 8	46
Kvarteret Nyckeln	48
Nyckeln 1	49
Nyckeln 2	49
Nyckeln 3	49
Nyckeln 4	52
Nyckeln 5	54
Nyckeln 6	54
Sammanfattning och värdering	57
Källor och litteratur	58

INLEDNING

Området

Kvarteren Svärdet och Nyckeln har idag ett centralt läge väster om Rådhusorget. Kvarteren begränsas av Holgersgatan i öster, Möllegatan (med Möllevägsskolan) i väster, Rörbecksgatan i norr och Sandgatan i söder. Här växte bebyggelsen fram omkring sekelskiftet på den gamla inägojorden strax utanför den dåvarande stadsgränsen. Området blev stadsplanlagt först 1915 och hade länge en mycket lantlig karaktär. Sandgatan användes till större delen som betesmark ända fram till omkring 1920 då den blev ny utfartsväg norrut mot Göteborg.

Dokumentationsarbetet

Undersökningen har omfattat en inventering av bebyggelsen i fält som kompletterats med intervjuer och arkivstudier. Fältarbetet har utförts som en totalinventering, d v s alla byggnader har registrerats på särskilda blanketter, beskrivits och fotograferats (exteriört). Intervjuer har framför allt gjorts med personer som i äldre tid varit bosatta eller verksamma i kvarteren (se källförteckning). Utöver dessa har nuvarande fastighetsägare/hyresgäster liksom flera andra här ej namngivna personer lämnat värdefulla uppgifter. (Beträffande arkiv och litteratur se källförteckning).

Äldre fotografier har inlånats av privatpersoner samt ur Folkets Hus-föreningens och I.O.G.I-N.I.O.:s arkiv, Falkenberg. Övriga fotografier är tagna i samband med fältarbetet (februari-mars 1987) och förvaras på läns museet i Halmstad.

Ritningar och kartor har kopierats ur Byggnadsnämndens respektive Lantmäteriets arkiv, Falkenberg. Kopiering och rastering av fotografier har utförts av Carl Estmar som också varit delaktig i faktainsamling och granskning.

Skala
1:4500

Historik - bebyggelsen i Falkenberg före 1900

Staden expanderar

Bebyggelsen i Falkenberg var ännu vid 1800-talets mitt begränsad till ett långsmalt stråk utmed Ätrons västra strand med endast ett par kvarters bredd från ån räknat. I väster fanns stora obebyggda områden, närmast stadsgränsen låg inägojorden och bortom denna utmarkerna.

Före 1850 växte bebyggelsen långsamt och då främst i norr. Under århundradets andra hälft märks emellertid ett allt starkare befolkningstryck och behovet att utvidga stadsområdet ökade. Ett ytterligare utsträckande av bebyggelsen mot norr eller söder var sannolikt mindre lämpligt med tanke på stadens redan vid denna tid mycket långsträckt form och i stället började blickarna vändas mot inägojorden i väster.

Från och med 1870-talet märks en allt intensivare debatt om stadsbebyggelsens utvidgning. 1885 drogs Mellersta Hallands Jernväg i öst-västlig riktning genom Falkenberg och en stationsbyggnad uppfördes väster om det gamla stadsområdet, vilket sannolikt påskyndade en förskjutning av stadens tyngdpunkt åt detta håll. Denna tendens blev ännu tydligare då en ny kyrka stod klar 1892 strax intill järnvägsstationen.

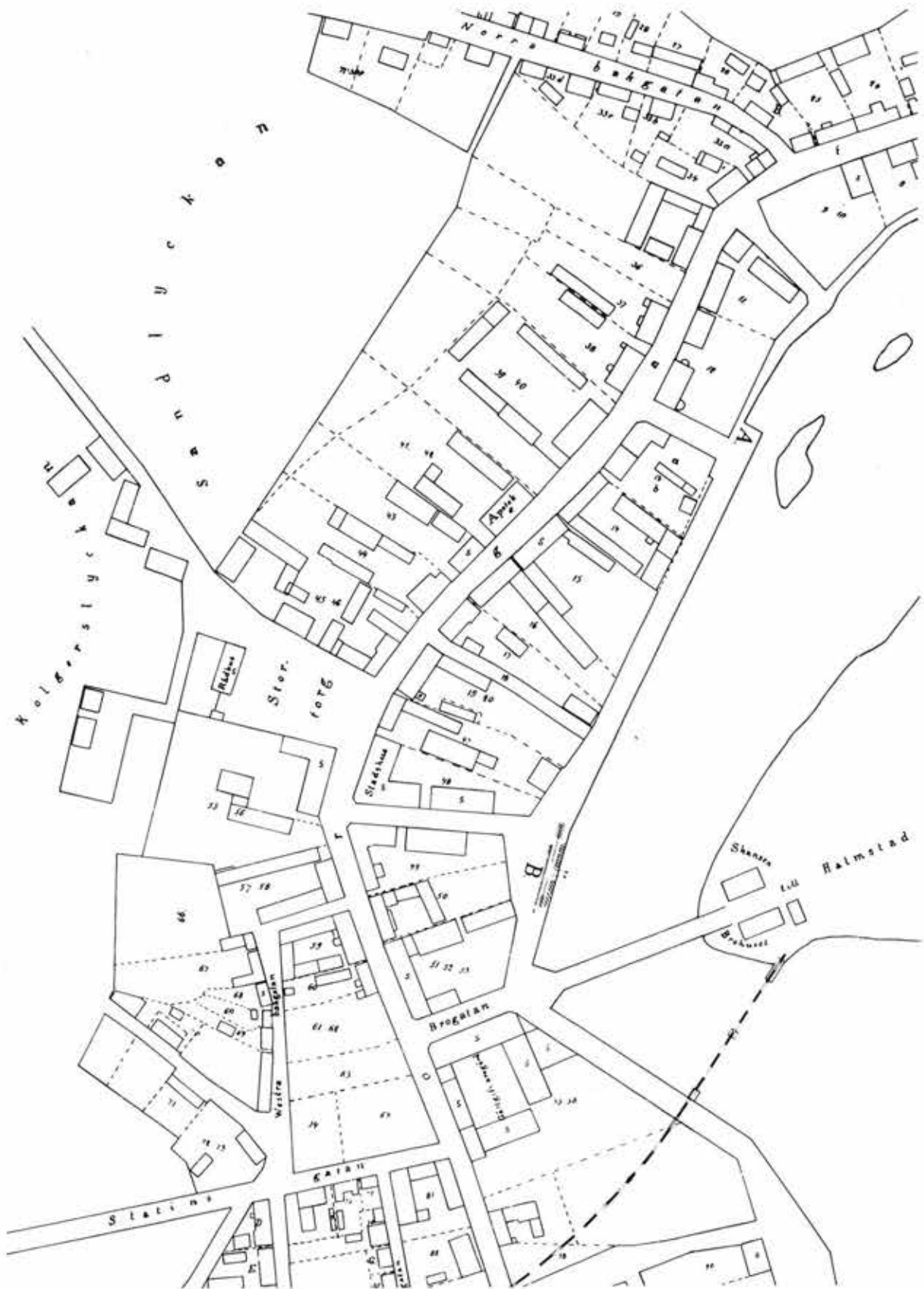
En förskjutning norrut av stadens ursprungliga centrum omkring den gamla S:t Laurentii kyrka hade redan skett i och med anläggandet av ett nytt torg och rådhus 1760.

När bebyggelsens utbredning aktualiserades mot slutet av 1800-talet kom inägojorden norr om den nya kyrkan och väster om Rådhusorget, där den s k Holgerslyckan och (norr om denna) Sandlyckan var belägna, att utgöra det kanske lämpligaste och mest intressanta området. Redan före 1900 tycks enstaka bebyggelse uppkommit i anslutning till utfartsvägarna. Från myndigheternas sida inväntade man dock den planerade stadsplanen vilket torde bromsat utvecklingen fram till dess att planen slutligen fastställdes 1899.

Planläggning och reglering

Redan under medeltiden fanns vissa bestämmelser om hur städernas bebyggelse skulle utformas i Magnus Erikssons stadslag (byggningsbalken). Stadslagen ersattes av Sveriges Rikes Lag 1734, som dock ej innehöll några bestämmelser om städernas byggnadsväsen. Först 1807 kom den första brandordningen för Falkenbergs stad som även innehöll vissa byggnadsföreskrifter. Staden skulle indelas i fyra brandrotar angivna utifrån 1754 års tomtnummer.

Från och med 1700-talet, då den moderna mätningstekniken fick sitt genombrott, och det blev möjligt att framställa relativt tillförlitliga kartor, börjar en viss kartläggning av befintliga tomter med numrering i löpande följd för hela stadsområdet. Systemet levde kvar ända in på 1900-talet då det ersattes av kvartersvis tomtnumrering (enligt förordningen om fastighetsreglering i stad 1917).

Utdrag i skala 1:2500 ur karta 1888. Exploatering av Holgerslyckan väster om Rådhusstorget har påbörjats.
Original i Stockholms stadsarkiv

Även inägojorden som tillhörde staden numrerades. Varje inäga kunde vidare indelas i mindre andelar som markerades med en litterabeteckning. Inägo- och litterabeteckningarna brukades in på 1900-talet. 1922 tillkom stadsägonumren (enligt 1917 års förordning) som sedan har ersatts av de nuvarande kvartersbeteckningarna.

1874 kom Byggnadsstadgan för rikets städer (SFS 1874:25). Som en följd av denna fastställdes två år senare, 1876, den **första byggnadsordningen** för Falkenberg. 1874 tillsattes också den **första byggnadsnämnden** i staden.

Byggnadsstadgan 1874 föreskrev skyldighet att i varje stad upprätta en stadsplan. I Falkenberg väcktes fråga om upprättandet av en sådan "plan för stadens ordnande och bebyggande" redan samma år. Det skulle dock dröja 25 år innan planen fastställdes, 1899.

Byggnadsplanen innebar bl a att området omkring Rådhusorget reglerades och sex nya kvarter väster om torget utlades på Holgers- och Sandlyckorna (inägorna 208 och 210).

Man insåg dock snart att planen var alltför begränsad och redan 1904 väcktes fråga om en ny och utvidgad stadsplan. (Denna upprättades 1909-10 och fastställdes 1915).

Holgers-
lyckan

De nuvarande **kvarteren Svärdet och Nyckeln** (kvarteren namngavs först 1917) är belägna på f d inägan 208 även kallad **"Holgerslyckan"**.

Holgerslyckan, som omfattade ytterligare några inägor, innehades i slutet av 1700-talet av änkefru Zilla Paulin (änka efter löjtnanten Erland Paulin).

Fru Paulin torde varit en av de mest betydande jordägarna i staden. Enbart inägan 208 uppges omfatta en areal av 19 tunnland 23 kappland. Som jämförelse kan nämnas att hela stadsområdet vid denna tid uppgick till ca 32 tunnland. På 1855 års karta benämns området "Sahlbergslyckan".

Ett av de första ärenden som byggnadsnämnden hade att behandla beträffande Holgerslyckan är en ansökan från kopparslagare E A Borgström 1877:

"Att jag på en plats som av mig äges å s k Holgerlyckan ämnar uppföra en byggnad, avsedd att användas till kopparslagareverkstad m m, får jag härmed vördsamt anmäla, och ehuru denna plats väl inte kan anses utgöra stadsområde, anhålles dock att Byggnadsnämnden måtte taga kännedom och meddela föreskrift rörande bemälte byggnad".

Den plats som åsyftas låg troligen i nuvarande kv Holger. I byggnadsnämndens protokoll noteras följande:

"Det skulle här antecknas att s k Holgerslyckan är en inägojard, som i öster stöter intill rådhusstomten med trädgård och dertill i söder gränsande Lundbergiska trädgården samt i väster har en utsträckning, att ovan förmälda nya gata *) väster om torget skulle komma att gå över jordområde till nämnda lycka från vilken mark till torgets utvidgning jämväl skulle tagas, och att den plats, som kopparslagaren Borgström uppgivit, men icke styrkt sig äga, också vara han redan under sistlidet år, utom derom gjord anmälan hos Byggnadsnämnden, uppfört ett boningshus, gränsar i väster till den föreslagna nya gatan och i norr till den linie som i söder skulle utgöra gräns för torget, i den händelse detsamma utvidgning på föreslaget sätt skulle komma att äga rum".

Enligt byggnadsordningen 1876 beslöts att överlämna ärendet till stadsfullmäktige. På grund av de aktuella planerna på utvidgning av torget m m ansåg man att en stadsplan först borde upprättas.

*) anm. Gatan som åsyftas torde vara nuvarande Holgersgatan.

Utdrag ur "Karta öfver staden Falkenberg" upprättad 1855 av Gustaf Liunggren. Holgerslyckan kallas här Sahlbergs lycka. Skala 1:10000

Kvarteren Svärdet och Nyckeln växer fram

År 1899 fastställdes den första regleringsplanen (stadsplanen) som bl a omfattade sex nya kvarter väster om den gamla stadsgränsen. Den planerade Holgersgatan kom nu i stället att bilda gräns mot väster.

Utkants- bebyggelse

Samtidigt började en mer oreglerad bebyggelse framträda utanför det stadsplanlagda området. Den snabbaste och kraftigaste expansionen tycks ha skett i kv Svärdet strax väster om Holgersgatan där samtliga av de nuvarande åtta tomterna var bebyggda redan omkring 1906. Runt detta kvarter var bebyggelsen mer utspridd. I kv Nyckeln fanns endast två bebyggda fastigheter ända fram till slutet av 1920-talet.

De nyblivna fastighetsägarna kom huvudsakligen från de lägre samhällsskikten. Här fick arbetare, hantverkare, lägre tjänstemän m fl möjlighet att skaffa en egen fastighet. Det blev en ganska typisk utkantsbebyggelse som växte fram förhållandevis fritt, fr a i fråga om de enskilda byggnadernas utformning och placering på tomterna.

Området fick en närmast lantlig karaktär med små och låga, 1 - 1½ vånings byggnader, mestadels i trä, omgivna av lummiga trädgårdar och med ett eller flera uthus på varje fastighet. I regel placerades bostadshuset i gatulinjen men kvarterens hörn lämnades öppna med planteringar mot gatan och byggnaderna långt indragna på tomten.

Förutom bostadshusen märks ett stort antal lokaler för handel och hantverk/småindustri som t ex snickeri, skomakeri och inte mindre än fyra bagerier. I de flesta fall var verksamheten inte större än att verksamheten inrymdes i bostadshuset eller något uthus inne på gården.

Av särskilt intresse är också den ovanliga koncentrationen av samlingslokaler man finner i kv Svärdet. Här uppfördes "Norra ordenshuset", den pampiga tegelbyggnad som blev godtemplarnas möteslokal, Folkets Hus-byggnaden med bl a stadens första bibliotek, Frälsningsarméns möteslokal samt biografsalongen Olympia.

Helt oreglerat har dock inte bebyggelsen tillåtit att uppstå. Kvarter och gatunät utstakades efter ett befintligt rutnätssystem och kvarteren indelades i rektangulära tomter. Dessutom skulle varje byggnadsföretag prövas av byggnadsnämnd och, i förekommande fall, av stadsfullmäktige (enligt B O 1876 § 24 om anmälningsplikt för nybyggnad utanför stadens egentliga område).

Utdrag i skala 1:4000 ur karta 1913. Här syns de båda kvarteren (markerade)
 Kv Svärdet är redan färdigbyggt medan bebyggelsen ännu är sparsam i Nyckeln
 Original i Stockholms stadsarkiv

Nordvästra stadsdelen med kv Svärdet och Nyckeln i mitten. Fotot är taget från sydost (kyrktornet) omkring 1925. I kv Nyckeln har fortfarande bara ett par hus byggts. Brädgården söder om den alléprydda Sandgatan tillhörde Janne Anderssons snickerifabrik (se Svärdet 3)

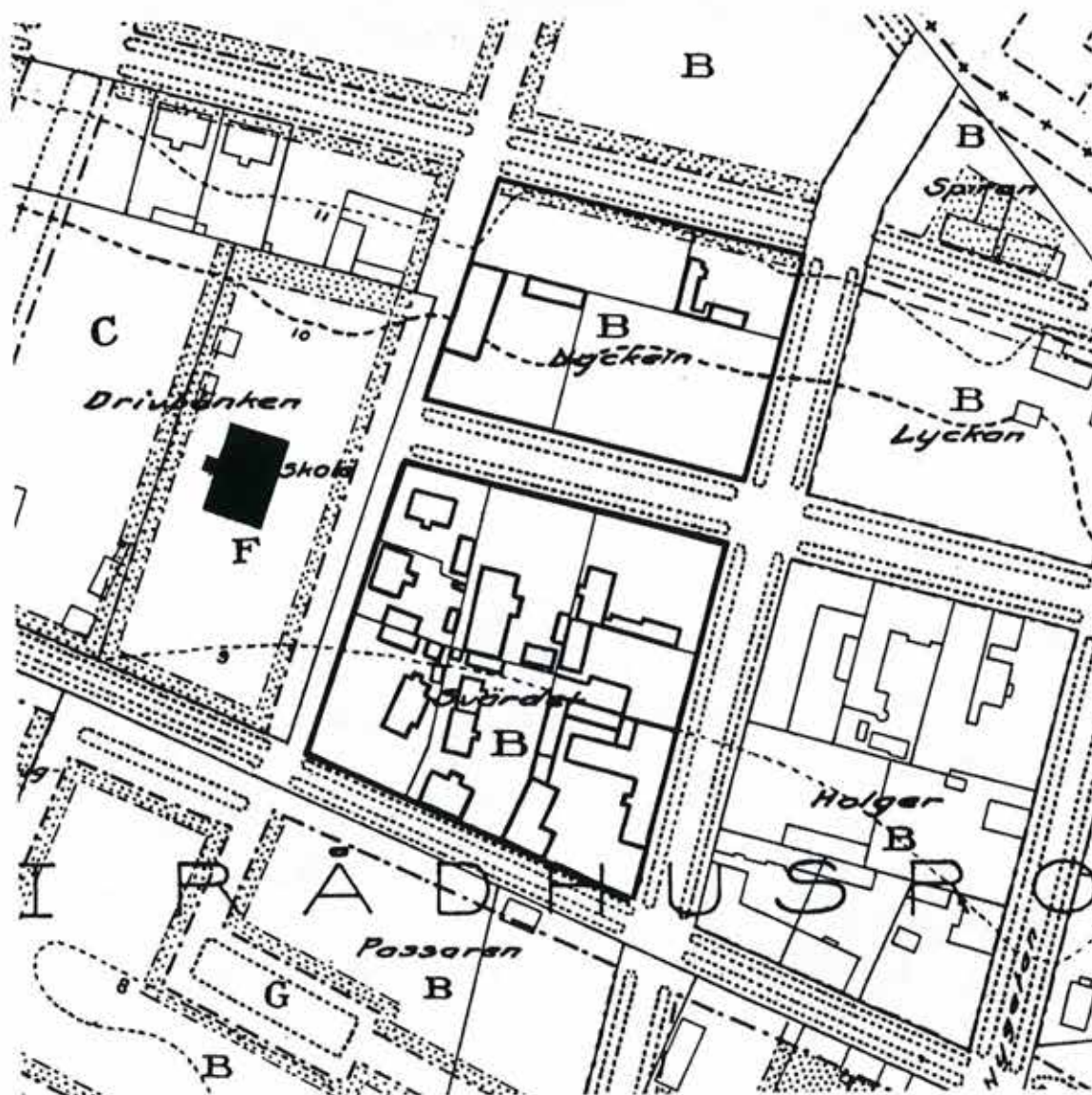
Samma vy 1983 visar den kraftiga expansion som skett under senare decennier i området. I kv Svärdet byggdes det höga hyreshuset redan 1938 men sedan dess har ingen ny bebyggelse tillkommit här med undantag för servicehall 1945 på Svärdet 5

1915 års stadsplan

Redan några år efter den första stadsplanens fastställande 1899 påbörjades förberedelserna för en ny och utvidgad stadsplan, som bättre skulle säkra stadens utvecklingsmöjligheter. Ett förslag upprättades 1909-10 och fastställdes 1915. Denna plan gällde i huvudsak fram till 1934. Enligt planförslaget hänfördes bl a Svärdet och Nyckeln till "Kvarter för slutet byggnads-sätt, närmast intill gammal stadsdel" (B), medan kvarteren väster därom förbehölls för "öppet byggnadssätt" (C).

I kv Svärdet uppfördes under denna planperiod tvenne nya byggnader, dels ett växthus 1911 på tomt nr 1 (rivet) och dels en tillbyggnad av Folkets Hus 1914 på nr 2. Eftersom planen då ej var fastställd noterades i båda fallen att byggnaderna "icke komme att utgöra hinder för nya stadsplanens genomförande".

I kv Nyckeln tillkom mot slutet av 1920-talet två nya bostadshus. De uppfördes liksom den tidigare bebyggelsen friliggande. Dessa byggnader har en betydligt förnämre karaktär och uppfördes som enbostadshus för folk ur de övre samhällsklasserna.

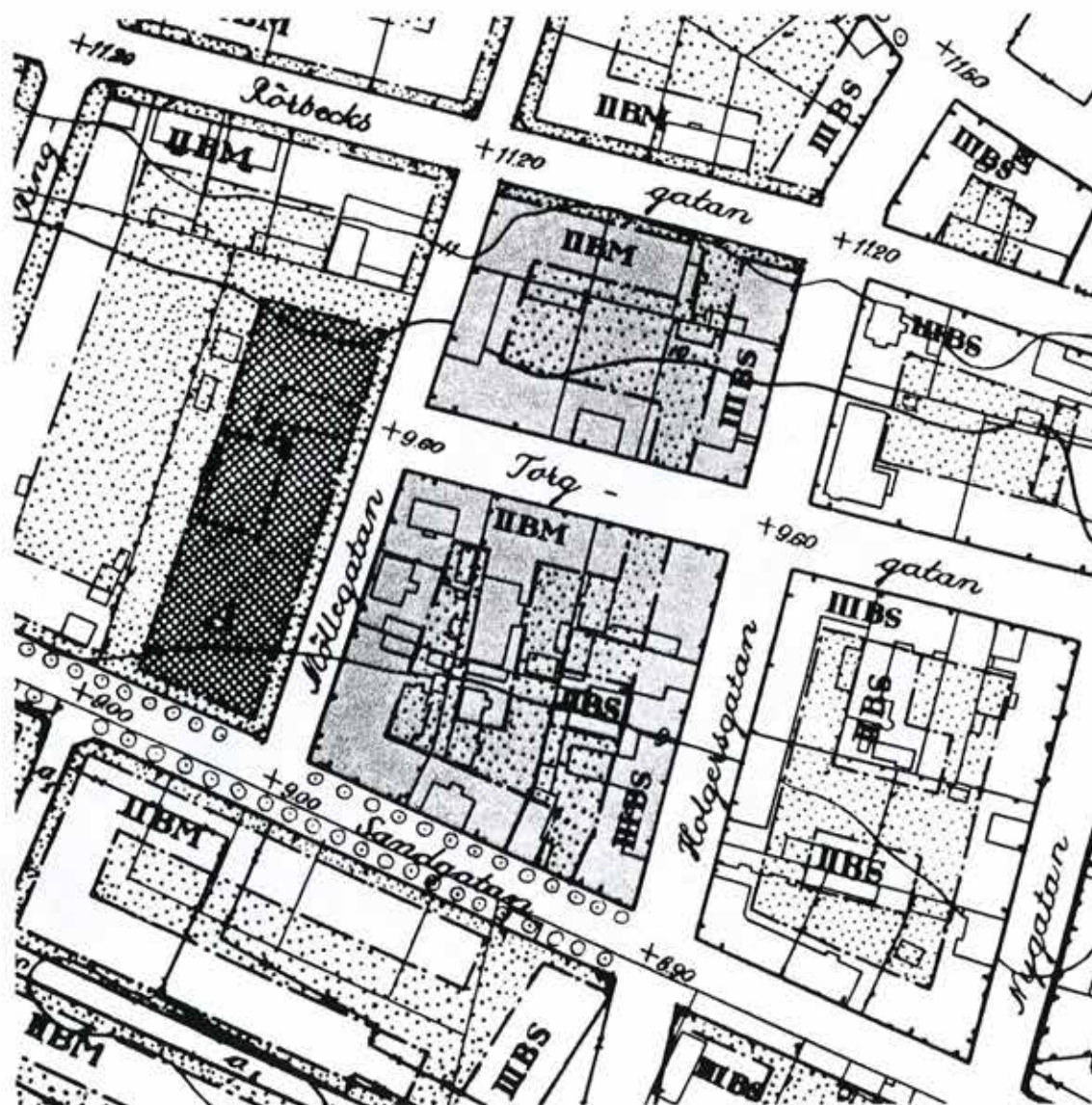

Utdrag ur 1915 års stadsplan. Skala 1:2000

1934 års stadsplan

1931-32 upprättades ett nytt stadsplaneförslag, vilket utgjorde en omarbetning av 1915 års stadsplan jämte utökning av två nya områden i väster. Den nya stadsplanen fastställdes 1934 och gäller ännu för kv Svärdet och Nyckeln, men ej för omgivande kvarteren. Planen medger bebyggelse i tre våningar utmed Holgersgatan och i övrigt två våningar. "Med B betecknat område får bebyggas endast för bostads-, handels- eller hantverksändamål". S anger att husen skall "sammanbyggas i tomtgräns", medan M anger endast "fristående hus".

Sedan stadsplanen fastställdes har i kv Svärdet fram till 1987 endast två nya byggnader uppförts, dels det tre våningar höga "funkishuset" 1938 i hörnet Sandgatan-Holgersgatan (tomt nr 3) och dels en servicehall vid Møllegatan 1945 (tomt nr 5). Det förstnämnda sammanbyggdes mot Holgersgatan med det intilliggande trähuset efter en viss avkortning av detta. Trähuset är numera rivet (1986) och en ny byggnad av tegel i tre våningar är under uppförande. I kv Nyckeln har de tidigare två enbostadshusen utökats med ett tredje 1935 (tomt nr 2).

Utdrag ur 1934 års stadsplan. Skala 1:2000

Det sociala livet

Bland de första ägarna i kv Svärdet märks t ex postiljonen J. Rosquist och smeden Carl Kronvall (den senare förman på lokstallarna), skomakaren Johan Elmgren, snickaren August Carlsson m fl.

Familjerna bebodde vanligtvis bara en del av bostadshuset själva medan ett eller flera rum uthyrdes. Hyresgästerna utgjordes såväl av familjer som ensamstående, representerande en rad olika yrkesgrupper som t ex trädgårdsarbetare, linnesömmerska, journalist m fl.

Bostadshusen uppfördes i en våning med en låg vindsvåning som inreddes helt eller delvis. (I vissa av husen har övervåningen senare höjts). Rum eller smålägenheter inreddes även i en del gårds- eller uthus.

De många uthusen var ett självklart inslag i det tidiga 1900-talets bostadskvarter. Så länge som vedeldning förekom behövdes rejäla vedbodar och i uthuset kunde också finnas plats för några höns eller en gris.

De boende i Svärdet 6 uppställda utanför bostadshuset (Möllevägen) vid seklets början. Från vänster K A Johansson, Bertil Johanson, vedhandlare August Andersson, Erik Hjalman, K-A Johansson (son till d.o), Maria Hjalman och Fina Andersson

Några barndomsminnen från det tidiga 1900-talet återges här:

- "Alla barnen i kvarteret gick i Möllevägsskolan här strax intill. Men omkring 1915 började det bli så stora klasser att en del av de äldsta barnen fick lov att flytta till andra skolor. Det var 4 klasser då i folkskolan".
- "Vi barn som bodde i det här kvarteret fick ju leka på skolgården, så på våreftermiddagarna slog vi alltid boll där hela gänget. Och så lekte vi rymmare och fasttagare i hela stan - fast stan var ju inte så stor då förstås."
- "I kvarteret Holger bodde 'fint' folk (som landsfiskal Ankare och Alméns m fl..) På Holgersgatan slog de alltid boll de ungarna och det fick inte vi vara med på - utom när de var för få. Och när man skulle 'leka doktor' då fick vi vara med. Då dög vi!"
- "I kv Svärdet var det mest hantverkare och arbetsfolk. Vi höll mycket ihop. På Rosquists gård fanns väldigt många barn - där bodde sex familjer."
- "Där fanns 3 sömmerskor i kvarteret. Det var så'na här linnesömmerskor som gick omkring i hemmen och lagade ..."
- "Efter kvällsmaten - medan kvinnorna diskade - gick alla karlarna i kvarteret ut på gatan och tände sina cigarrer och dryftade dagens händelser. Det var Kronwall, och kopparslagare Andersson, och Ljungholm och polis Nilsson och Larsson de kunde gå gata upp och gata ner och de visste precis hur världen skulle skötas,"

Inne på gården till Kronvallska fastigheten Svärdet 5. Fotot taget omkring 1923. Från vänster Ingeborg Kronvall, Alfhild Jonsson, Villiam Kronvall och Kurt Andersson

Svärdet 5. Kronvallska fastigheten omkring 1921. Från vänster Erik Hjalman (på motorcykeln), Ingeborg Kronvall, Britta Kronvall, okänd, Per-Harry Kjellberg, skräddare Emil Svensson (hyresgäst) och hustrun Alma (sömmerska), Karl Kronvall och hustrun Hilma, Amanda Kronvall och hennes mor Lena-Beata, Potensia Persson (trotjänarinna hos Kronvalls)

Hilma och Amanda Kronvall i trädgården utanför bostadshuset på Svärdet 5, omkring 1921

Småföretagare

Ett flertal av de som byggde i kv Svärdet och Nyckeln etablerade här sina egna rörelser på fastigheten. Exempelvis öppnade den tidigare nämnde J E Elmgren, som till en början var anställd vid Falkenbergs Trätoffelfabrik, så småningom en egen verkstad på Svärdet 7. Inne på gården till fastigheten Svärdet 2 hade också snickaren August Carlsson ett eget snickeri. Snickeriet som senare övertogs av byggnadsfirman Landsten & Andersson blev den största rörelsen i kvarteret.

En särskild grupp bildar bagerierna. Inte mindre än fyra stycken har funnits i kvarteren varav tre i kv Svärdet. Dessa drevs vanligtvis av hustrun i familjen och hade karaktären av små hembagerier. Det enda idag kvarvarande - "Vestra Bageriet" - startade 1923 och drevs av Nils Johanssons hustru tillsammans med dottern Annie. På fastigheten intill låg "Kronvalls Bageri." Fru Hilma Kronvall som förestod rörelsen hade föredan på 1890-talet startat stadens första café på Storgatan 40.

I motsatta änden av kvarteret fanns "Gust. Reinholdssons Ångbageri". Detta, som var större än de övriga, drevs till en början gemensamt av Gustaf och Mathilda Reinholdsson men efter makens frånfälle övertog hustrun ensam rörelsen. Cirka 1934-39 innehades bageriet av makarna Löfquist varefter fru Löfquist, sedan även hon blivit änka, inredde en ny lokal i kv Nyckeln. Mathilda Reinholdsson tog då för en tid tillbaks sin gamla rörelse innan denna övertogs av "Nilssons bageri".

Biografer

I kv Svärdet har funnits två biografrörelser. Stora biografen, eller "Storan," som fortfarande finns kvar i födordenshuset, har sin upprinnelse i de filmvisningsaftnar som godtemplarna började med redan 1909. Från 1914 drevs bion som en självständig rörelse av polismästare Berntsson som också hade sin bostad i samma byggnad.

Omkring 1910 inredde August Carlsson på sin fastighet (nuv Svärdet 3) en biograf som fick namnet Olympia. (Stadens första kommersiella biograf). Redan samma år flyttade dock A. Carlsson från staden och rörelsen övertogs av andra ägare. I samma byggnad hade också Frälsningsarmén en lokal. Biografen är numera nedlagd. Sedan 1965 används byggnaden som förråd.

Under flera decennier var både Storan och Olympia igång samtidigt. Här visades en stor del utländska filmer men man hade också inhemsk produktion, t ex fanns alla Edward Perssonfilmerna på repertoaren.

Folkrörelser

Tiden 1900-1910 var en expansiv period för de framväxande folkrörelserna. Behovet av möteslokaler var stort och en intensiv byggnadsverksamhet pågick runtom i landet. I Falkenberg skedde under denna period en ovanligt stark koncentration av sådan verksamhet just till kv Svärdet där såväl Frälsningsarmén, Folkets Hus-rörelsen och godtemplarna etablerade sig i egna lokaler. Här fanns m a o de tre stora folkrörelserna - väckelserörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen - samtliga representerade, vilka genom det egna föreningslivet liksom olika utåtriktade verksamheter

kom att prägla livet i och omkring kvarteret. För allmänheten anordnades t ex ofta möten och föredrag, teater- och biografföreläsningsningar m m.

Nykterhetsrörelsen i Sverige går tillbaks till 1879 då Internationella godtemplarorden (I.O.G.T.) bildades i Göteborg och därefter spreds rörelsen snabbt ut i landet. Nykterhetsarbetet skulle bedrivas opolitiskt och vila på en kristen grundsyn. Ur I.O.G.T. bildades 1888 en utbrytargrupp som fick namnet National godtemplarorden (N.G.T.O.).

Norra
ordenshuset

Den 24 september 1905 invigdes godtemplarnas nya möteslokal "Norra ordenshuset", den mäktiga tegelbyggnad som med sina trappstegsformade gavlar fortfarande utgör ett blickfång i kvarterets mitt. I Falkenbergsposten den 6 okt. 1905 står följande annons att läsa:

N.G.T.O

Logen Fridens Banér afhåller sina möten
varje söndag kl. 5 e.m. i sitt nya ordenshus
å Holgerslyckan då nya medlemmar äro välkomna.

OBS

Billig och förmånlig liffförsäkring finnes inom
orden.

"Norra ordenshuset" blev en samlingspunkt inte bara för den egna verksamheten. För att stärka ekonomin började man t ex år 1909 med filmvisning för allmänheten. Dessutom uthyrdes byggnaden inte sällan till andra arrangörer.

Exempelvis utnyttjades lokalerna till en början flitigt av arbetarrörelsen för möten och föreläsningar innan de 1906 förvärfvade en egen fastighet i samma kvarter. Den 27 augusti samma år annonseras i Falkenbergsposten om ett av arbetarekommunen arrangerat agitationsföredrag över ämnet:

" Hvarför bör arbetarerörelsen vara socialdemokratisk ? "

Att nykterhetsfolket på detta sätt "samarbetade" med socialisterna sågs inte av alla med blida ögon. Med anledning av det ovan nämnda föredraget infördes i tidningen två dagar senare (den 29 aug) en insändare där den indignerade skribenten, som kallar sig "Nykterhetsvän men icke socialist", bl a skriver:

"Man kan verkligen fråga sig nu för tiden: Höra nykterhetsrörelsen och socialismen tillhopa, eller är den socialdemokratiska agitationen ett nödvändigt komplement till godtemplarrörelsen?

För närvarande annonseras på husknutarne här, att ett föredrag om arbetarrörelsen och socialismen afhålls på norra ordenshuset. Man kan af föredragets titel bestämdt antaga att det går i ren socialistisk anda, och ser man vidare på affischen får man reda på att 'lektioner i socialism' kan erhållas för 50 öre. Säg, är detta verkligen nykterhetsarbete?! Är det icke helt osminkadt samhällsupplösande läror?"

Tidningens redaktör kommenterar:

"Vi undra, om icke insändaren i detta fall ser spöken midt på ljusa dagen, ty af den omständigheten, att nykterhetsfolkets samlingslokal hyres ut för hållande där af ett socialistiskt föredrag, af ett svedenborgskt, ett mormonskt, ett baptistiskt eller ett af hvad slag som helst, förändrar väl icke nykterhetsrörelsens karaktär. Det hela är ju endast en rent ekonomisk affär för lokalens egare, med hvilken affär nykterhetssaken ingenting har att skaffa."

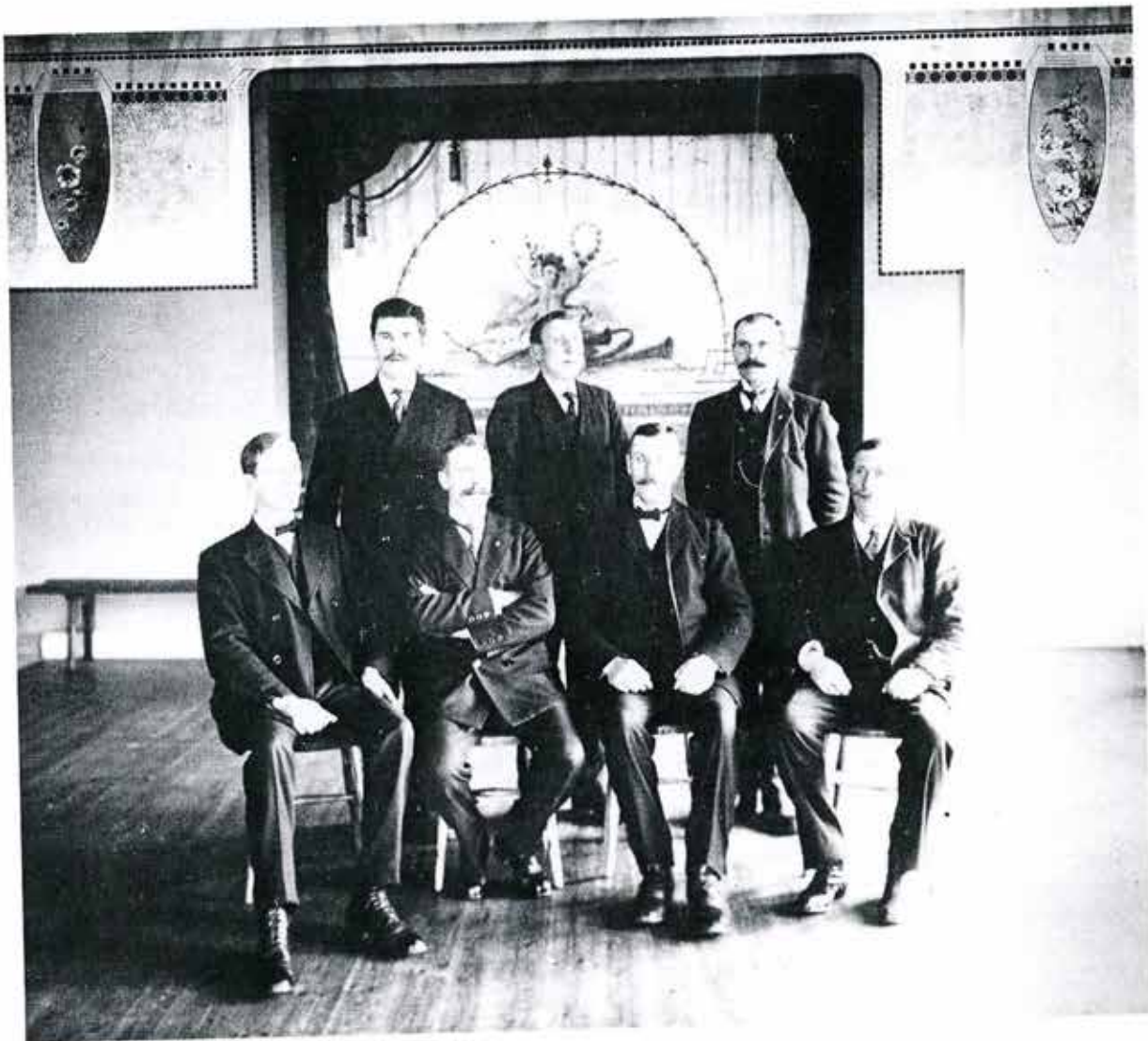
Norra ordenshuset såldes redan 1914 till en av logens medlemmar, polismästare Berntsson som övertog och utvecklade biografverksamheten. 1922 slogs N.G.T.O. samman med I.O. (Templarorden) till det nybildade N.T.O. (Nationaltemplarorden).

1945 återvände nykterhetsrörelsen till kvarteret när I O G T-logen "Falkenhus" övertog den då ca 30 år gamla Folkets Hus-byggnaden. Idag har I.O.G.T. (och N.T.O) sedan 1959 sina lokaler i kvarteret Nyckeln där man inköpt den s k Jerlowska fastigheten.

Folkets Hus Arbetarrörelsen var ännu vid sekelskiftet vanligtvis hänvisade att hålla sina möten i hyrda lokaler, i privata hem eller t o m ute i det fria. Kravet på ett eget hus för den snabbt växande organisationen blev dock allt starkare.

1906 beslöt den då nybildade Folkets Hus-föreningen i Falkenberg att inköpa kemikaliehandlare Ivar Nilssons fastighet i kvarteret Svärdet (tomt nr 2) och att därefter bygga om befintliga byggnader till ändamålsenliga lokaler.

Det dröjde dock inte många år innan man vuxit ur den gamla lokalen och 1914-15 uppfördes den gulputsade stenbyggnaden vid Holgersgatan. 1945 såldes denna till I.O.G.T.-logen "Falkenhus" men först 1953 flyttades verksamheten över till nuvarande Folkets Hus vid Stortorget.

Styrelsen (?) församlad i Folkets Hus någon gång på 1920-talet. Stående från vänster: Hjalmar Liljedahl, metallarbetare (vaktmästare på Folkets Hus), Alfred Svensson, smed, Anders Nilsson förrådsvakt. Sittande från vänster: Vilhelm Andersson, skomakare, J E Hedström fabrikör, Karl Kristiansson, gjuteriarbetare och Georg From, fabrikör

Liksom ordenshuset tidigare blev nu Folkets Hus ett forum för allehanda aktiviteter både för de egna medlemmarna och för allmänheten. Vid sidan av det politiska och fackliga arbetet fanns utrymme för såväl seriösa som mer underhållande arrangemang. Teater- och revyföreställningar med både gästande och lokala ensembler spelade upp på scenen i den stora A-salen och musiktillställningar, basarer och privata fester anordnades. Till viss del var det även här fråga om att på olika sätt bidra till finansieringen av byggnaden och verksamheten. Det viktigaste var dock den egna organisationen, folkbildningsarbetet och värvandet av nya medlemmar. Föreläsningar både av agitatorisk och mer allmän natur hölls och här inrättades också ett arbetarbibliotek, för övrigt stadens första bibliotek.

Folkets Hus-föreningen omkring 1911 inne på gården till gamla Folkets Hus. Trähuset i bakgrunden, som 1913 benämndes "ekonomihus", ombyggdes omkring 1914 och fick sin nuvarande gulputsade fasad.

Frälsningsarmén

När Frälsningsarmén fick sina första lokaler i kvarteret är oklart. Troligen har det skett före 1910. Enligt flera muntliga uppgifter hade man till en början ett mindre utrymme innanför biograf Olympia (Svärdet 3) varifrån biobesökarna ibland kunde höra sång och musik. På 1910-talet flyttade verksamheten över till större lokaler i huset vid Holgersgatan på samma fastighet.

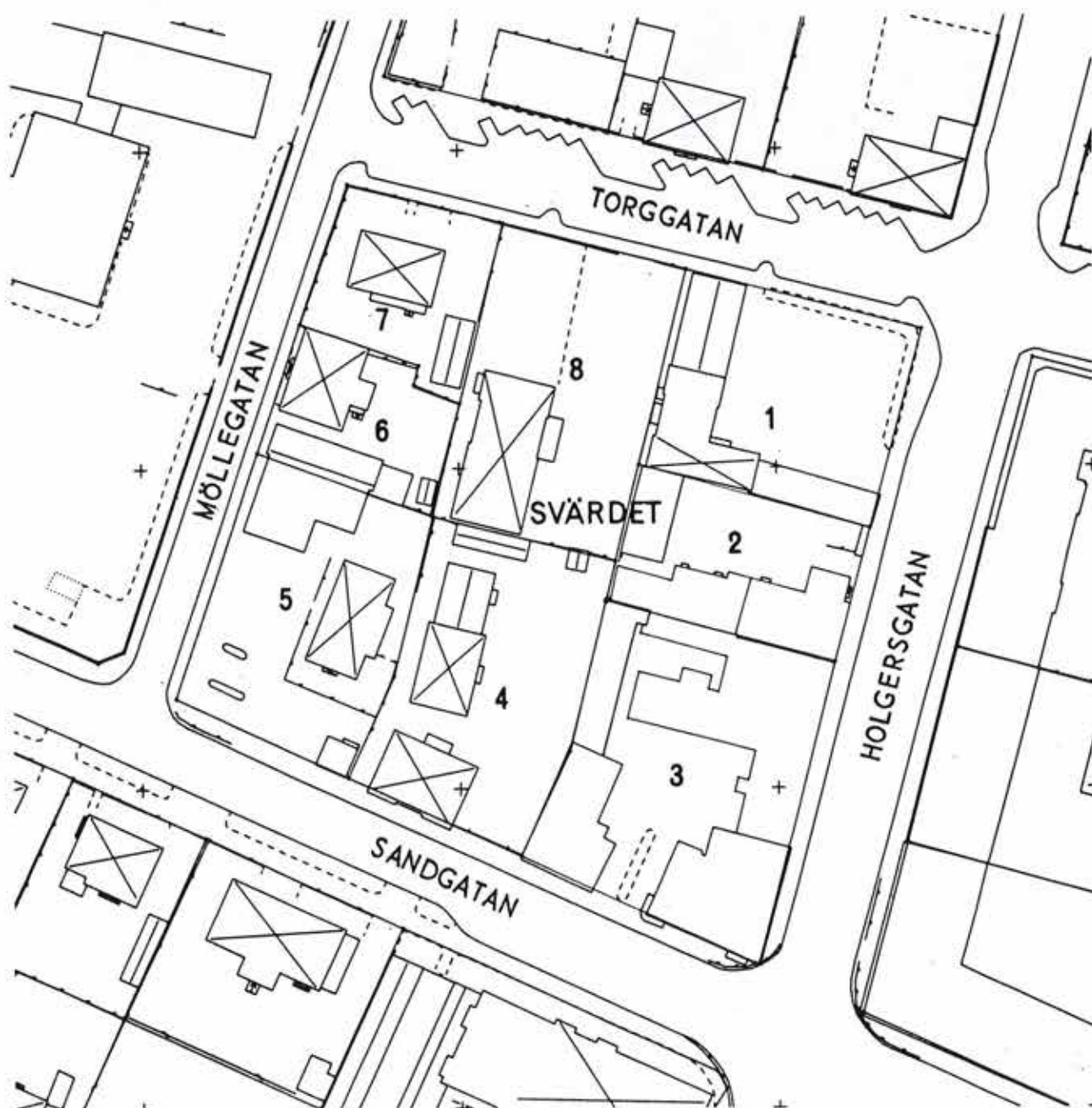
Någon stark ställning hade inte Frälsningsarmén i Falkenberg där istället Pingstvännerna tidigt blev dominerande inom frikyrkorörelsen. Ännu på 1930-talet fanns "armén" kvar i kvarteret men torde ha försvunnit någon gång under decenniet därefter.

Att folkrörelserna fick så starkt fotfäste just i kvarteret Svärdet torde inte enbart vara en tillfällighet. Stadsområdets utvidgning västerut sammanfaller i tid väl med rörelsernas egen framväxt och expansion. Det var fr a här i det nya utkantsområdet som det fanns möjlighet för nya eller expanderande verksamheter att etablera sig. Kanhända fanns också ett större gensvar bland dessa invånare? Av allt att döma tycks i varje fall många av de boende i kv Svärdet ha varit engagerade fr a inom nykterhets- och arbetarrörelserna.

Kv Svärdet

Kvarteret utlades väster om 1899 års regleringskarta på inägan 208 (Holgerslyckan) och indelades i sju "tomter" som fick litterabeteckningarna H, I, K, L, M, N och P. År 1900 styckades tomten N i två mindre delar som fick beteckningarna Na och Nb. 1922 ersattes inägebeteckningarna med stadsägonummer (388-395) och efter fastställelsen av gällande tomtindelning 1961-09-12 infördes den nuvarande tomtnumreringen (1-8).

Samtliga tomter var bebyggda vid stadsmätningen 1906-1907. På ett par tomter har några av de ursprungliga byggnaderna rivits, ombyggts eller ersatts av nya och i något fall har komplettering med någon ytterligare byggnad skett. Till större delen är dock den ursprungliga bebyggelsen i kvarteret bevarad.

Karta över kv Svärdet i skala 1:1000. Upprättad i digital form efter flygfotografering 1985 och uppritad i plotter av lantmäteriet (exklusive text)

Svärdet 1 Torggatan 8/Holgersgatan 19

F d inäga 208 litt H/stg 394

Historik: De äldsta påträffade arkivhandlingarna angående bebyggelsen på fastigheten är en ansökan från konditor "G. Reiholdsen" (namnteckning) 1911 hos KB (Konungens Befallningshavande) om uppförande av ett tillfälligt växthus "utan hinder af att tomten är belägen inom det område för hvilket fastställelse af stadsplan för närvarande sökes hos Kongl. Majt". Ansökan bifölls den 30 oktober 1911, sedan byggnadsnämnden, stadsfullmäktige och magistraten tillstyrkt.

På den bifogade tomtkartan redovisas förutom den planerade byggnaden utmed Torggatan, då kallad Skolhusgatan, två byggnader i tomtens inre hörn, det nuvarande bostadshuset i väster och intill detta en uthuslänga i söder. Växthuset är sedan länge rivet men fanns dock kvar vid redovisning av befintlig bebyggelse i samband med upprättandet av registerkarta 1920-22. Uthuslängan i söder har helt om- och tillbyggt.

Bostadshuset är uppfört i 1½ våning och i vinkel med detta har uppförts en tillbyggnad i 2 våningar, som ersatt en del av den ursprungliga uthuslängan. Detta synes ha skett efter 1931-32 att döma av byggnadsredovisningen på 1934 års stadsplan. Tillbyggnaden och delvis bostadshusets bottenvåning inrymde enligt ritning 1945 bagerilokaler och samma år utfördes "diverse ombyggnader för wc och tvättrum" i det intilliggande uthuset och "omklädningsrum m m för personalen" i 2:a våningen. 1951 beviljades byggnadslov för beklädnad av "bageri och bostadshus" med asbestcementplattor och byte av de gamla korsfönstren till tvåluftsfönster med högt sittande tvärpost. 1975 utfördes "ombyggnad av affärs- och enfamiljshus", då bostadsrum inreddes i tillbyggnadens 2:a våning.

Affärslokalerna utökades 1980 med "kallager" genom tillbyggnad av bostadshuset mot norr och Torggatan. På ritning 1979 redovisades då affärslokaler i bottenvåningen till bostadshuset och dess tillbyggnad mot öster, förutom ett kök. Enligt ritning för VA-lov 1983 har detta lager och en del av bostadshuset inretts till "butik" jämte kontor, medan övriga utrymmen utgör lager, förutom pentry och toalett. I samband därmed har de nämnda byggnaderna omtäckts med betongpannor.

Beträffande den gamla uthuslängans östra del saknas närmare uppgifter om utförda om- och tillbyggnader. Tillbyggnaden mot öster och Holgersgatan har dock utförts under 1940-talets andra hälft att döma av tomtkarta 1945 och protokollsanteckning 1952, då den betecknades som lagerbyggnad.

Beskrivning: Hörntomt med byggnaderna placerade i vinkel längs de inre tomtgränserna och med öppen gårdsplan mot gatukorsningen.

Bostadshus i 1½ våning, sannolikt uppfört mellan 1900 och 1905. Frontespiser mot väster och öster. Sockel av kilad sten. Stomme av 3" liggande plank. Fasaderna beklädda med vita asbestcementplattor. Tvåluftsfnster med tvärpost. Sadeltak med röda, tvåkupiga betongpannor.

F.d. bageri/bostadshus i 2 våningar sammanbyggt med bostadshuset och med en invändig förbindelse häremellan. Sockel, fasadbeklädnad, fnster och taktäckning som huvudbyggnaden.

Uthus/lager i 1 våning (med loft). Sammanbyggt med ovannämnda 2-våningsdel och sträcker sig från dess östra gavel fram till Holgersgatan. Uppfört av stolp-/regelverk, utvändigt klätt med vitmålad, liggande fasspåntad panel. Pulpettak täckt med papp.

Affärslokal i en våning sammanbyggd med bostadshusets norra gavel. Väggarna klädda med vitmålad förvandringspanel. Sockel av slätgjuten betong. Sadeltak med svarta betongpannor. På platsen har tidigare funnits en mindre byggnad redovisad på 1954 och 1966 års kartor.

Angående förutvarande växthus vid Torggatan se föregående historik.

Svärdet 1, korsningen Holgersgatan-Torggatan. 1987

Svärdet 2, Holgersgatan 21 (f d Folkets Hus/Falkenhus)

F d inäga 208 litt I/stg 393

Historik: I byggnadsnämndens protokoll 1897 upptas en ansökan från arbetaren J T Bengtsson bosatt i Falkenberg om uppförande av ett bostadshus på denna tomt. Måtten anges till 42x26x12 fot (= ca 12,60 x 7,80 x 3,60 m). Byggnaden var avsedd att inredas till två tvårumslägenheter i bottenvåningen och två enrumslägenheter i övervåningen. Den 22 juli samma år fick den sökande byggnadslov. I samband med ett ombyggnadsförslag 1913 talas om att "gavelrummet i vaktmästarens lägenhet skulle användas till möteslokal". "Vedbodar och ekonomihus" har hört till bostadshuset.

1906 övertogs fastigheten av den då nybildade Folkets Husföreningen. I en historik som författats till 50-årsjubiléet står bl a att läsa följande: "Vid nytt föreningsmöte den 9 augusti meddelade styrelsen att inköp av kemikaliehandlare Ivar Nilssons fastighet vid Holgersgatan kunde ske för en summa av 11.000 kr, varav 2 000 skulle betalas kontant".

Pengarna insamlades genom olika typer av offentliga arrangemang och under följande år arbetade föreningens medlemmar på sin fritid och utan ersättning med ombyggnad och upprustning av de befintliga byggnaderna. Tydligt hade ytterligare en byggnad utöver det tidigare nämnda bostadshuset tillkommit. El, vatten och avlopp drogs in i lokalerna som inreddes till studierum, samlingssalar, köksavdelning m m. Här inreddes också ett arbetarbibliotek, för övrigt det första biblioteket i staden.

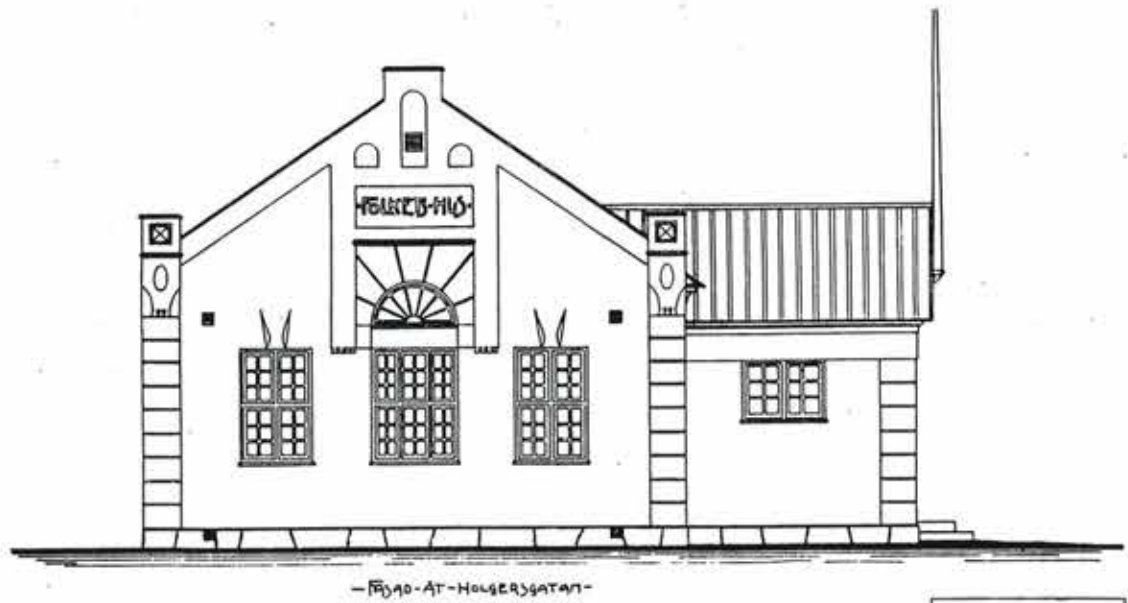
Den nuvarande bebyggelsen på fastigheten är ett resultat av de ny- och ombyggnadsarbeten som företogs 1914. Redan vid årsskiftet 1912-13 hade frågan om större och mer tidsenliga lokaler diskuterats i föreningen. 1914 uppfördes en helt ny byggnad vid Holgersgatan innehållande en stor samlingslokal med scen (A-salen) som mot gården anslöts till den äldre längan med sin mindre sal (B-salen) och bibliotek. I den västra byggnaden hade i bottenvåningen inretts ytterligare en samlingssal (C-salen) medan övervåningen uppläts som vaktmästarbostad.

Den nya byggnaden uppfördes av tegel och putsades utvändigt. Även de äldre byggnaderna putsades i samma stil (sannolikt samtidigt). Enligt ett äldre foto (sidan 18) har byggnaden i väster tidigare varit klädd med liggande panel. Byggnadsarbetena utfördes av Landsten & Andersson, som något år tidigare övertagit en snickerirörelse på den intilliggande tomt (nr 3) i samma kvarter.

Följande redogörelse utgör ett utdrag ur arbetsbeskrivningen för nybygget:

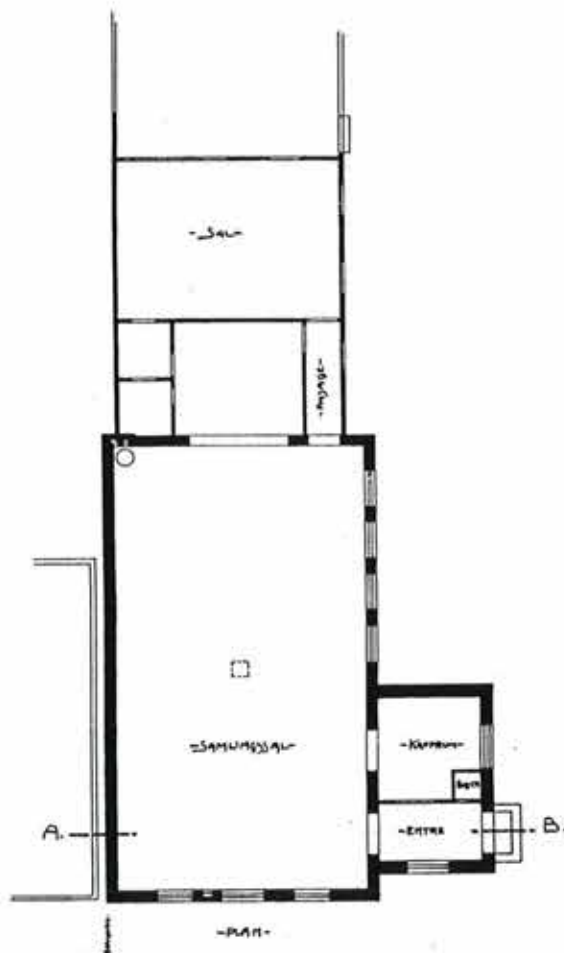
"Alla grundmurar lägges af granit i kallmur med goda förband.

Sockel utföres af kilad granit med väl tillpassande fogar samt bakmuras med hårdbränd tegel, eller och med granit

Svärdet 2. Folkets Hus. Tillbyggnadsritning 1914
Skala 1:130

-LIVSTEN A. ANDERSSON-
1914 - FOLKETS HUS - 1914

Folkets Hus. Planritning
1914. Skala 1:200

hvilket i så fall lägges omsorgsfullt i goda förband. Till bruk härför användes cementblandat kalkbruk. I sockeln anordnas 4 st. lufthål under bjelklaget Sedan sockeln avjämnats lägges under bjälklaget ett lag isoleringsfyllt som lägges i cementblandat kalkbruk.

Trappan till entren lägges af granit hoggningsgrad 2. Stegen lägges på säker och fråstfri grund samt med lutning utåt så att regnvatten kan afrinna.

Sedan sockeln isolerats uppföres murarna af tegel, därvid iakttages att till yttersidorna användes väl utsorterad hårdbränd tegel, samt att avigsidan lägges utåt. Innersidorerna muras med mellanbränd tegel.

Fasaderna putsas i cementblandat kalkbruk, (en del cementblandning 1:2 på 5 delar kalkbruk) Fälten spritputsas, hörn och särskildt angivna ställen slätputsas.

Till alla fönstren göres endast ytterbågar vari insättes B glas, det öfre fönstret åt gaveln göres bågar med dubbla fallsar vari insättes innerglas af katedralglas och ytterglas af vanligt B glas.

Ett af de fönstren som uttages i gafveln vid nuvarande samlingssalen insättes å sidan åt gården varvid iakttages att det nuvarande fönstret flyttas något närmare ytterdörren så att båda komma att sitta lika från hörnen enligt ritning.

Takstolarna uppsättes på ett afstånd af en meter från mitt till mitt. Där den gamla byggnadens tak sluter intill nybyggnaden skall den nuvarande lutningen åt gatan uppbyggas med fall åt gården. Yttertaket utföres af 1" spåntade bräder hvarpå täckes med asfalts takpapp.

Allt plåtarbete utföres omsorgsfullt af galvaniserad plåt. "

* * * * *

Folkets Hus-föreningen ägde fastigheten fram till 1945 då den såldes till IOGT-logen "Falkenhus". Lokalerna var relativt nerslitna och ansågs dessutom otillräckliga för den framtida verksamheten. Till de få förändringar som företogs under denna period hör framför allt en mindre ombyggnad (1927) då reservutgång anordnades vid scenen. Även sedan "Falkenhus" övertagit fastigheten fortsatte föreningen att använda lokalerna, fram till dess att det nya (nuvarande) Folkets Hus-komplexet vid Stortorget stod klart i november 1953. I logen Falkenhus regi upprustades lokalerna 1957-58 då bl a WC och en modern köksutrustning installerades medan biblioteket (som flyttat till ett annat kvarter) ombyggdes till samlingssal. I bostadshusets bottenvåning inreddes den gamla brygg-/tvättstugan till hobbylokal.

Omkring 1980 såldes fastigheten till nuvarande ägaren som driver en fotoateljé i gårdslängan medan huvudbyggnaden vid Holgersgatan med den stora f d A-salen, fungerar som uthyrningslokal. I bostadshuset har gjorts en invändig renovering vilket medfört att även bottenvåningen byggts om till bostadslägenhet.

Gamla Folkets Hus. Huvudbyggnaden mot Holgersgatan uppförd 1914
Foto 1987

Gårdsinteriör. Till vänster låg tidigare Falkenbergs första bibliotek. 1987

Beskrivning: Huvudbyggnad, vid Holgersgatan med stor samlingssal och scen samt separat entrébyggnad. Uppförd 1914 av byggnadsfirman Landsten & Andersson. Tegelstomme med väggar i s k "Falkenbergsputs" av cementblandat kalkbruk. Murad stensockel av kilade granitblock. Sadeltak klätt med mörkgrå papp. Fasaden har en stramt klassicerande stil med gula väggfält och vita slätputsade detaljer. Rikt utformat gavelparti mot gatan med höga tätspröjsade fönster och viss dekorativ putsbehandling. Byggnaden är interiört välbevarad och samlingssalen fungerar idag som uthyrningslokal. Huvudbyggnaden sträcker sig in mot gården där den ansluter till en äldre och lägre gårdsbyggnad. Lokalerna har numera ombyggt till fotoateljé. Den långa sammanhängande gårdslängan är putsad och avfärgad som gatuhuset. Taket är täckt med svartlackerad trapetsprofile-rad plåt. Korsfönster med spröjsade nedre lufter.

Gårdshus/bostadshus, uppfört av trä i två våningar sannolikt omkring 1900. Gul spritputsad (reveterad) fasad mot gården med vita slätputsade detaljer likt de övriga byggnaderna på fastigheten. Mot väster och på gavlar i huvudsak asbestcementplattor. Väggarna var ursprungligen klädda med liggande panel. Övervåningen var tidigare inredd till vaktmästarbostad och i bottenvåningen inrymdes bl a en mindre samlings-sal. I samband med ägarskifte ca 1980 inreddes hela byggnaden till bostad.

Byggnaderna bildar tillsammans med grannfastighetens södra husfasader (på Svärdet 1) en sluten gårdsinteriör. Gårdsplanen är stenlagd och här växer en stor och vacker röd-grön bok, ett vårdträd som enligt uppgift planterades år 1909.

Folkets Hus. Gårdshuset med d vaktmästarbostaden. 1987

Svärdet 3 Sandgatan 13/Holgersgatan 23

F d inäga 208 litt K/stg 392

Historik:

Det första huset på fastigheten var den numera rivna träbyggnaden vid Holgersgatan. Denna torde ha uppförts under 1903. Enligt byggnadsnämndens protokoll inkom nämligen i december 1902 en ansökan från byggmästaren August Carlsson att på denna plats få uppföra ett boningshus som skulle förläggas "utmed blivande Holgersgatan". I en vinkelbyggnad mot gården fanns en snickeriverkstad. Inne på gården låg också några mindre uthus av trä, som rivits.

De rivna byggnaderna liksom ytterligare byggnader vid den västra tomtgränsen har redovisats vid stadsmätningen 1906-1907. De sistnämnda består dels av en träbyggnad närmast Sandgatan och dels en smalare tegelbyggnad norr därom. Dessa synes ha uppförts samtidigt med bostadshuset (1903) eller några år senare.

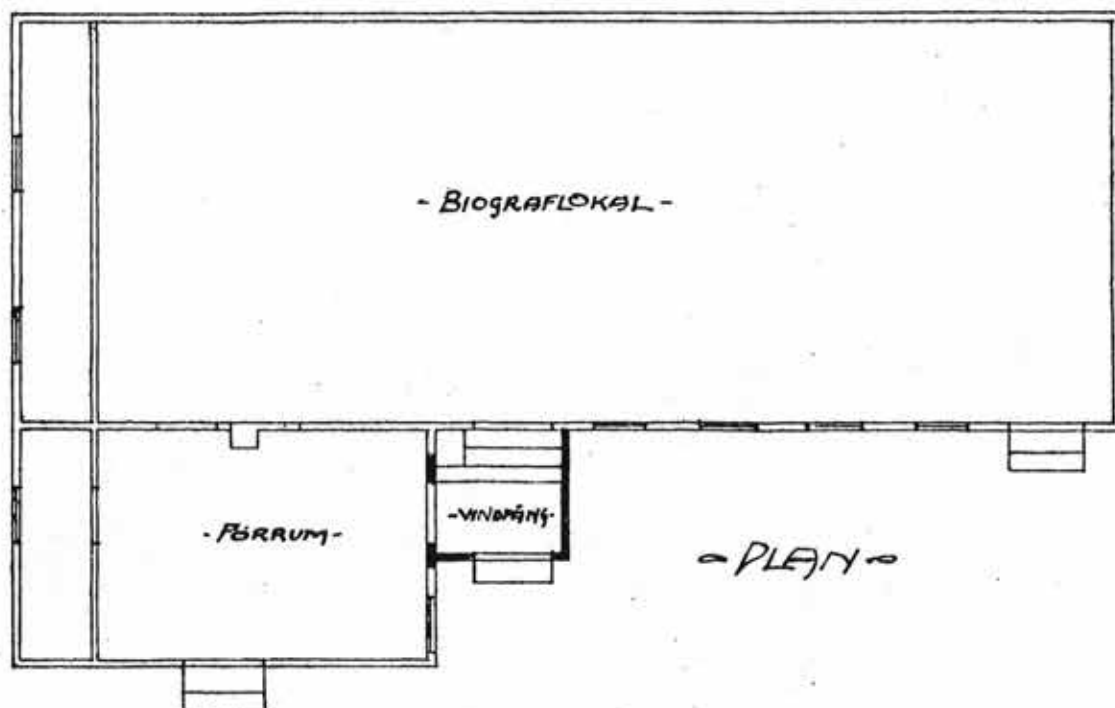
Det är träbyggnaden som åsyftas när August Carlsson i december 1910 söker byggnadslov för att i en "magasinsbyggnad liggande utmed Sandgatan" inreda "tvenne samlingslokaler vilken en av dessa skall vara Biograflokal". Byggnadsnämnden konstaterar i januari 1911 att inredningen "redan blivit verkställd". Den andra samlingslokalen kom att användas för Frälsningsarméns verksamhet. Intervjupersoner minns att verksamhet pågick där en period, innan man så småningom fick samlingslokal i norra delen av huset vid Holgersgatan (med i beskrivningen på sid 34).

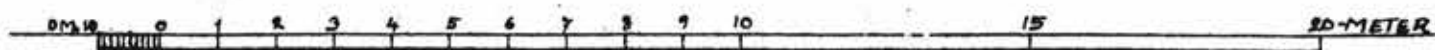
F d biografen Olympia vid Sandgatan. 1987

- FASAD-ÅT-GÅRDEN -

- PLAN -

Sværdet 3. Biograf Olympia. Ritningarna utförda av Landsten & Andersson 1918 i samband med en tillbyggnad av vindfång

- RITNING-TILL-PÅBYGGNAD-PÅ-EKONOMI-HUS-
 - Å-FASTIGHETEN-LIT-J.K-I-KVARTERET-
 - SVÄRDET-AV-FALKENBERGS-STAD -

Skala 1:200

Svärdet 3. Lagerlokal i tegel. Fasadritningen (överst) gjordes 1919 av byggnadsfirman Landsten & Andersson och visar ett förslag till påbyggnad i trä som dock aldrig kom till utförande. Foto som visar samma fasad är taget 1987

Redan under tidigt 1910-tal sålde August Carlsson fastigheten och snickeriet till Janne Andersson, delägare i byggnadsfirman Landsten & Andersson. Sedan Landsten lämnat rörelsen kom den istället att gå under namnet "Falkenbergs snickerifabrik, Janne Andersson & Co". Under följande decennier utförde firman ett flertal av de byggnadsarbeten som förekom i kvarteret (bl a Folkets Hus 1914-15).

År 1919 gjordes ett förslag till påbyggnad av den låga tegellängan som delvis nyttjades för snickerifabrikens verksamhet. Enligt den nya stadsplanen, som antagits 1915 och som nu omfattade även detta kvarter, var marken ej avsedd för industriändamål men eftersom snickeriet tillkommit före stadsplanen ville man från byggnadsnämndens sida inte helt avvisa förslaget. Att påbyggnaden skulle utföras i trä kunde dock inte godkännas och hela idén tycks ha runnit ut i sanden då byggnaden fortfarande bara består av en enda, mycket låg, våning.

De huvudsakliga snickerilokalerna låg i en träbyggnad inne på gården och utgjorde vinkelbyggnad till bostadshuset vid Holgersgatan. Det senare, som revs 1986, var en lång träbyggnad i 1½ våning med två frontespiser i gatufasaden. Sedan Frälsningsarmén i senare tid utrymt sina lokaler i den norra delen av huset nyttjades förmodligen större delen av övervåningen längs gatan för bostadsändamål medan bottenvåningen uthyrdes till olika affärer (här låg bl a Tvååkers Radio TV, F:a Restlagret och Cigarmagasinet). Samlingssalen var kvar 1931 enligt byggnadslovsritning och ovanför denna låg då en lagerlokal i anslutning till snickerifabriken.

Svårde 3. Träbyggnaden mot Holgersgatan revs 1986. Här hade bl a Frälsningsarmén sina lokaler. Fasadritning signerad Gunnar Anberg 1931. Skala 1:200

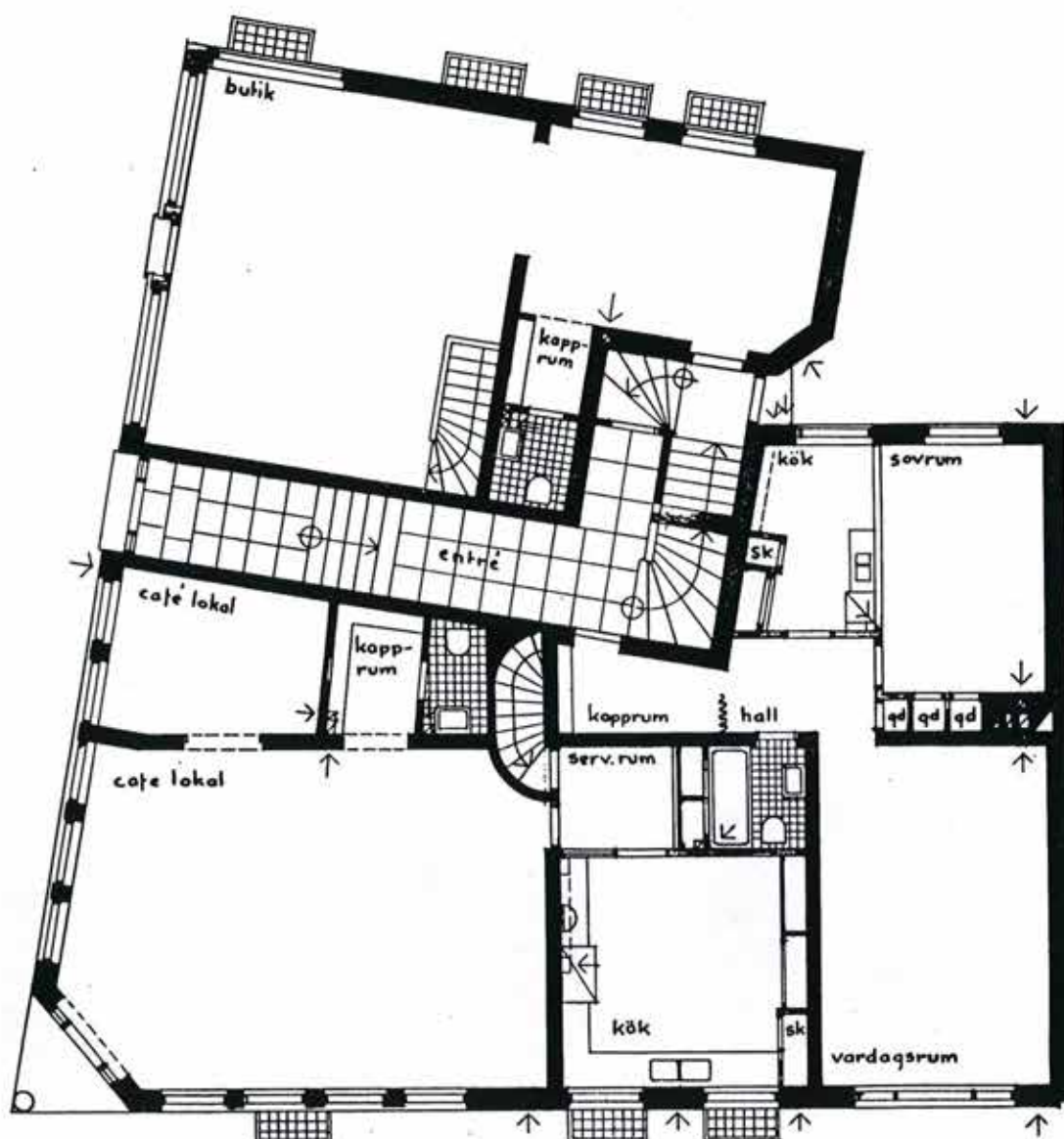
Svärdet 3. Hörnhuset i korsningen Sandgatan-Holgersgatan. Fasaden mot Sandgatan. 1987

*Som ovan. Fasad mot Sandgatan. Nybyggnadsritning av Per Mårtensson 1938
Skala 1:130*

Tomthörnet mot Holgersgatan-Sandgatan förblev länge obebyggt och här låg istället en vacker trädgård. 1938 uppfördes det nuvarande hörnhuset i tre våningar som med sitt större format och modernare byggnadssätt i "funkisstil" tydligt avviker från de äldre låga trähusen. Det skiljer sig också från den övriga bebyggelsen i kvarteret genom att det är det första, och hittills enda, egentliga hyreshuset.

Bottenvåningen var främst avsedd för affärslokaler. Här låg konditori Lyong med caféservering i hörnan. Med sitt läge vid Sandgatan, som på 1920-talet blev utfartsväg mot Göteborg, blev "Café Lyong" ett populärt och välbesökt "fik" inte minst bland de bilburna. Rörelsen har upphört sedan ett antal år och idag finns här en klädaffär. I en mindre butikslokal strax intill låg tidigare en cykelaffär. De övriga våningarna upptas av bostadslägenheter.

Svärdet 3. Hörnhuset. Plan av bottenvåningen 1938. Skala 1:130

Beskrivning: Lagerlokal m m, uppförd mellan 1903-07. På 1910-talet fruktlager. I norra delen snickerilokal. Enligt muntlig uppgift har även funnits en mindre lägenhet i den södra delen. Byggnaden står idag huvudsakligen outnyttjad.

Långsmal tegelbyggnad i en våning. Placerad utefter den västra tomtgränsen och sammanbyggd med träbyggnad mot Sandgatan (se nedan). Tegelfasaden är delad på mitten med något olika utformning i södra respektive norra delen. I söder rött tegel, i norr gult. "Det röda teglet och vissa glaserade band är av förbländertyp lika det som används på byggnaden i hörnet Storgatan/Hallanäsgatan (Valnöten 8), uppförd 1905. Grönmålade dörrar och fönster med svagt rundade öppningar. Vissa fönster är korsformigt indelade med spröjsade övre lufter. Flackt pulpettak täckt med svart papp.

F d Biograf Olympia inredd i en "magasinsbyggnad" 1910. En mindre del till en början upplåten till Frälsningsarmén. Vinkelbyggnad med utvändig (ny) lockpanel. Ljusgrå lasyrfärg. Taktäckning med papp, delvis kompletterad med trapetsprofilerat material. Låg stenfoot.

Bostads- och affärshus, uppfört 1938 i "funkis-stil". Tre våningar. Stomme av lättbetong. Slätputsade väggar avfärgade i gult. Affärslokaler i bottenvåningen med stenbeklädnad av fasaden mot gatan. Sockel av betong med samma stenbeklädnad. Taktäckning med enkupigt rött taktegel. Balkonger mot gatan.

Ett äldre bostads- och affärshus vid Holgersgatan med snickeri inne på gården revs 1986.

Svärdet 3. Den numera avrivna byggnadstomten mot Holgersgatan med f d biograf Olympia i bakgrunden. 1987

Svärdet 4 Sandgatan 15

F d inäga 208 litt M/stg 391

Historik:

Den 8 april 1902 beviljades byggnadslov för Johan August Andersson att uppföra ett bostadshus "av trä ... på fotmur av gråsten och med yttertak av tegel" samt en ekonomibyggnad "av trä på fotmur av gråsten och med yttertak av asfaltpapp ... indelat till brygg- och bakstuga, tre vedbodas samt avträden och gödselkammare".

Omkring 1906 byggde snickaren (och sedermera vedhandlaren) Andersson en ny gård i samma kvarter (tomt 6) och fastigheten såldes 1909 till postiljon J Rosquist.

Bostadshuset vid Sandgatan är fortfarande bevarat i relativt oförändrat skick med ursprunglig panel, fönster m m. Huset är uppfört i 1½ våning med en frontespis mot gatan. Familjen Rosquist bodde själva i bottenvåningen medan vindsvåningen hyrdes ut.

Till fastigheten hör två gårdshus sammanbyggda med varandra, av vilka det norra kan tänkas vara den ovan nämnda ekonomibyggnaden från 1902. Det andra, som innehåller två små bostadslägenheter, är troligen något yngre. Lägenheterna är fortfarande tidvis bebodda.

Beskrivning:

Bostadshus mot Sandgatan. Byggnadslov 1902. Uppfört i 1½ våning. Trästomme på stenfot. Källare under halva huset. Vitmålad, liggande fasspångpanel. Sadeltak med rött tvåkupigt taktegel. Frontespis mot gatan. Köksfarstutillbyggnad mot gården. Korsfönster (=krysspostfönster) med svagt klassicerande överstycken.

Gårdshus/bostadshus med två bostadslägenheter. Uppfört av trä i en våning på stenfot. Vitmålad liggande fasspångpanel. Tak med rött tvåkupigt taktegel, valmat mot söder. Korsfönster.

Uthus/bostadshus i en våning, sammanbyggt med gårdshuset (ovan) men något lägre och med brantare takvinkel. Stomme av trä med stående lockläktpanel. Mot trädgården finns en mindre lägenhet. Åt detta håll är taket täckt med grå vågprofilerad plåt. Uthusdelen på motsatta sidan har ett äldre papp-tak. Tvåluftsfönster med sex rutor.

Uthus, uppfört av trä i en våning med vitmålad lockläktpanel och bruna dörrar. Placerad i tomtgräns. Pulpettak täckt med svart (asfalt)papp.

Uthus/trädgårdsbod. En våning. Regelstomme med vitmålad lockläktpanel. Flackt pulpettak.

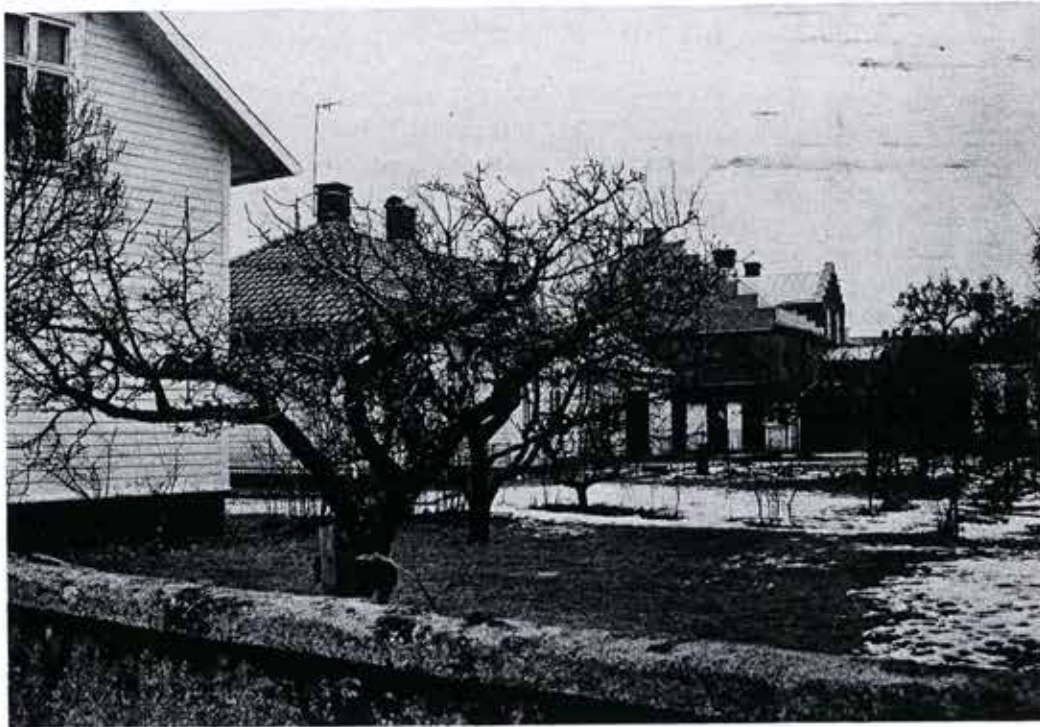
Till fastigheten hör en stor frukt- och köksträdgård som sträcker sig genom hela tomten, från Sandgatan mot den motsatta tomtgränsen.

Svärdet 4. Bostadshuset vid Sandgatan. 1987

*Svärdet 4. Fasad mot gården. Tillbyggnadsförslag
för inredning av vindsrum. (Genomfördes ej).
Skala 1:130*

Svärdet 4. Trädgården sedd från Sandgatan. I bakgrunden biografen "Storan". 1987

Svärdet 4. Över gårdshusen reser sig (på grannfastigheten) biografens höga trappstegsgavel. 1987

Svärdet 5 Sandgatan 17/Möllegatan 18

F d inäga 208 litt P/stg 390

Tomten avstyckades 1898 och köptes några år därefter av smeden Carl Kronvall och hustrun Hilma (den senare drev vid denna tid ett bageri/café på Storgatan 40, enligt uppgift stadens första). Omkring 1902-03 stod det nuvarande bostadshuset i kvarteret Svärdet klart (byggnadslov beviljades den 4 juli 1901) och var indelat i 2 boningsrum, kök samt brygg- och vedbod. I ett senare skede byggdes huset till. I den norra delen inreddes en bagerilokal med butik. Här drev fru Kronvall sitt bageri med hjälp av ett par anställda. 1937 tycks rörelsen ha upphört då lokalerna ombyggdes till en bostadslägenhet. Byggnaden har numera delvis inretts till kontor.

Framför byggnaden låg en stor trädgård som fru Kronvall skötte med omsorg och intresse. 1933 togs dock större delen av denna trädgård i anspråk för en bensinstation - AB Nafta Syndikat. Senare övertogs stationen av Sv Gulf Oil AB och anläggningen moderniserades successivt. 1945, ett år efter det Kronvalls avyttrat fastigheten, revs uthuset närmast Möllegatan för att ge plats åt en servicehall. Bensinstationen har nyligen (1986) ombyggts till en enklare, obemannad tappstation.

Beskrivning: Bostadshus uppfört omkring 1901-03. Byggnaden är placerad långt inne på tomten. Stomme av trä i 1½ våning. Korsröstad med breda frontespiser på båda långsidorna. Slätputsad sockel i norr, där källare utgrävts, i övrigt av sten. Väggarna klädda med gulmålad liggande fasspant, på sydgaveln profilerad locklist. T-formade, vitmålade treluftsfönster med omfattningar och bågar. Sadeltak täckt med rött tvåkupigt tegel.

Ursprungligen bageri i norra delen, senare inredd till lägenhet. 1951 företogs en invändig ändring i södra delen. Lägenheterna är idag delvis kontoriserade.

Gulf-tappstation i hörnet Sandgatan-Möllegatan. Tidigare kontors-affärsbyggnad riven.

Servicehall, mot Möllegatan. Uppförd 1945, utvändigt gråputsad. Pulpetak med papp.

Kiosk mot Sandgatan.

Svärdet 5. Korsningen Sandgatan-Möllevägen. 1987

Svärdet 5. Bostadshuset (från väster). 1987

Svärdet 6 Möllegatan 16 "Västra bageriet"

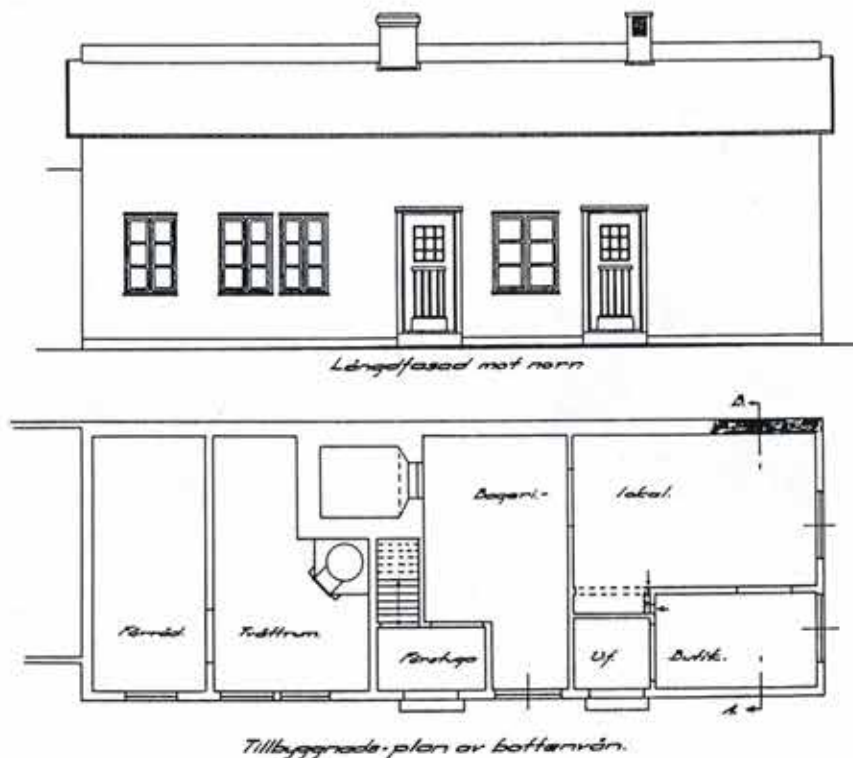
F d inäga 208 litt Nb/stg 389

Historik: Tomten ingick ursprungligen som en del av en större tomt (litt N) som bildades 1898 och som även omfattade nuvarande tomt 7. Fastigheten delades 1906 av dåvarande ägaren Johan Elmgren (se tomt 7) och denna del köptes av snickaren J A Andersson som uppförde det nuvarande bostadshuset vid Möllegatan samt ett mindre uthus.

I samband med att fastigheten år 1923 köptes av foderförsäljaren m m Nils Johansson byggdes uthuset om till bagerilokal (V:a bageriet). Rörelsen, som även omfattade en matservering i bostadshuset, drevs av hustrun och dottern Annie.

Vid ombyggnaden av uthuset höjdes bjälklaget i den låga byggnaden en knapp halvmeter. 1935 gjordes en tillbyggnad mot Möllegatan och en del ändringar företogs invändigt. 1945 förlängdes byggnaden ytterligare så att gaveln (med butikslokalen kom att ligga i gatulinjen. Vid detta tillfälle installerades också den nuvarande ugnen. Verksamheten är fortfarande i full gång och har i huvudsak bedrivits på samma sätt sedan 40-talet. Exteriört har endast små förändringar skett (t ex en ny ytterdörr till butiken).

Bostadshuset är en 1½ plans byggnad, ursprungligen inredd med tre lägenheter varav två i bottenvåningen och en i vindsvåningen. 1950 företogs en ombyggnad av både interiör och exteriör, bl a byttes då samtliga fönster och dörrar. Idag är endast övervåningen bebodd medan lägenheterna i bottenvåningen har kontoriserats.

Svärdet 6. Västra bageriet. Tillbyggnadsritningar utförda av Carl Landsten 1935. Skala 1:130

Beskrivning: Bostadshus mot Möllegatan. Byggnadslov 1906. Uppfört av trä i 1½ våning. Gatufasaden förändrad i samband med en ombyggnad av vindsvåningen 1950. Fönster och dörrar bytta. Ljusgul lockläktpanel. Sockel slätputsad i samband med utgrävning av källare. Rött tvåkupigt taktegel. Kontor i bottenvåningen. En längre uthuslänga i vinkel utmed östra och södra tomtgränsen, redovisad på tomtkarta 1946, revs i samband med ombyggnadsarbetena 1950.

"Västra bageriet", bagerilokal med butik mot gatan. Ursprungligen uthus, höjt och inrett till bageri 1923. Tillbyggt mot gatan 1935 och 1945. Lägre uthusdel mot gården. Uppfört av trä i en våning med lågt loft. Gul lockläktpanel. Flackt pulpettak med svart (asfalt)papp. Tvåluftsfönster, ospröjsade i butiksdelen, sexdelade mot gården. Sockel av sten (betongblock i tillbyggnad och uthusdel).

Svärdet 6. Bostadshus. Fasad mot Möllevägen. 1987. (Jämför äldre foto på sid 12)

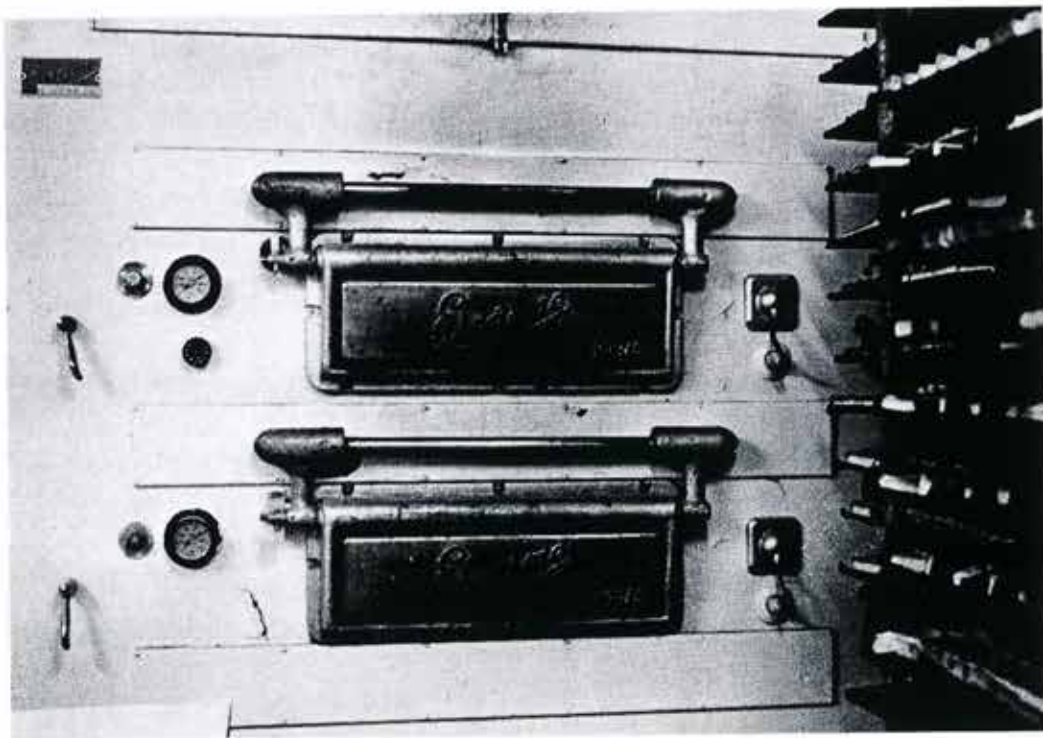
Svärdet 6. Västra bageriet med butiksingången vid Möllegatan. 1987

Som ovan. Interiör från butiken. 1987

Svärdet 6. Västra bageriet. Interiörbild från bagerilokalen. 1987

De nuvarande ugnarna som installerades 1935

Svärdet 7 Torggatan 12/Möllegatan 14

F d inäga 208 litt Na/stg 388

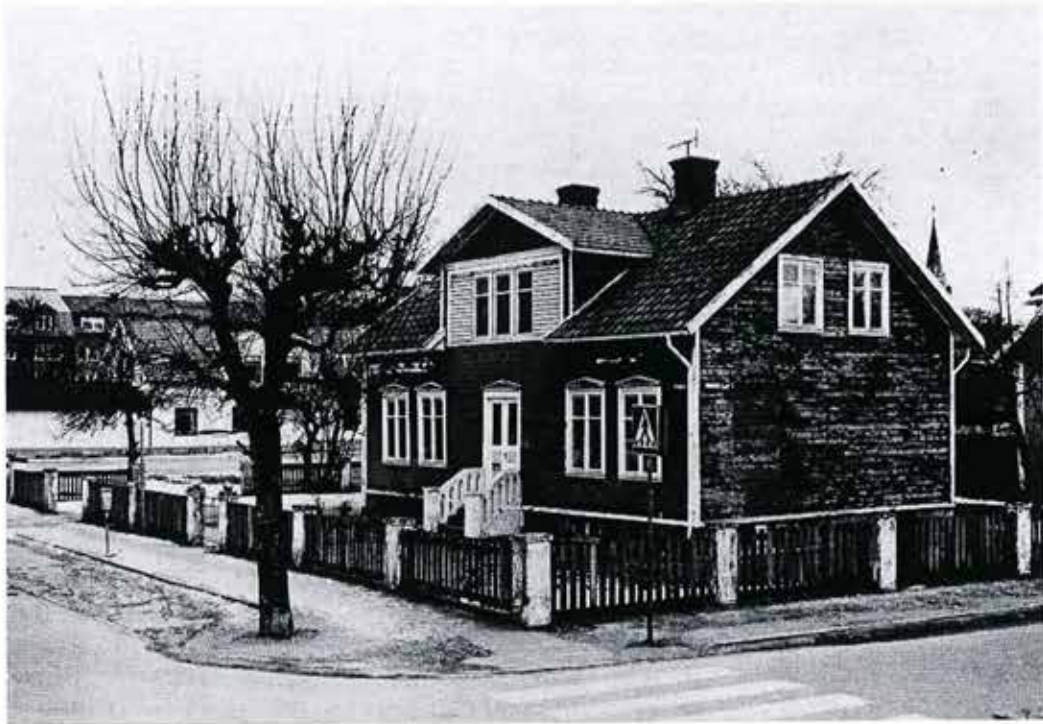
Historik: Fastighetsbildning skedde 1898. Tomten köptes ca 1900 av Johan Elmgren som lät uppföra de nuvarande byggnaderna. Familjen flyttade in ca 1901 medan Elmgren reste till Amerika för att arbeta. Vid hemkomsten 1905 fick han anställning som förman vid Falkenbergs Trätoffelfabrik. Året därpå sålde han den södra delen av tomten till J A Andersson. Elmgren behöll sin anställning på fabriken till 1920 då han startade egen tillverkning med ett par anställda.

Enligt ritningar i byggnadsnämndens arkiv utgrävdes källarutrymmet under bostadshuset år 1926, sannolikt i avsikt att inredas till verkstad.

I bostadshuset fanns ursprungligen två mindre lägenheter i bottenvåningen som båda uthyrdes samt en vindsvåning som familjen själv bebodde. Efter en tid sammanslogs de båda tvårummarna i bottenvåningen till en större lägenhet dit familjen flyttade medan man istället hyrde ut vindsvåningen. Byggnaden används idag som kontor.

Beskrivning: Bostadshus, byggnadslov år 1900. Huset är placerat ett stycke in på tomten. Uppfört av trä i 1½ våning på stenfot. Väggarna klädda med mörkbrun liggande fasspåtpanel, mot söder stående panel med profilerade locklister. Vitmålade tvåluftsfönster med korsspröjs. Frontespiser med modernare fönster mot (Torg-)gatan. Rött trekupigt taktegel. Ursprungliga tegelskorstenar med profilerade och utkragade krön. Källarvåning (f d skomakeri).

Uthus, ca 1900. Regelstomme med utvändig brädfodring av röd slamfärgad lockläktpanel. Sadeltak täckt med fasettplattor av asbestcement. Sexrutiga tvåluftsfönster med vita snickerier. Stensockel.

Svärdet 7. Bostadshuset i korsningen Torggatan-Möllegatan. 1987

Svärdet 7. Uthuset. 1987

Svärdet 8 Torggatan 10

F d inäga 208 litt L/stg 395

Historik: Den enda byggnaden på tomten är den f d goodtemplarlokalen, numera biografen "Storan". Byggnadsåret har ej med säkerhet kunnat fastställas. En arealmätning av tomten gjordes 1898 och enligt muntlig uppgift skall huset vara byggt 1899.

Den förste kände ägaren var skräddaren Elis Anholt som enligt ett lagfartsprotokoll köpt fastigheten i januari 1904. Redan i maj samma år tycks han dock ha sålt fastigheten till Nationalgoodtemplarlogen "Fridens Baner". En kraftig höjning av fastighetens inteckningsvärde, från 2.835:- i maj 1904 till 11.165:- i oktober 1905, tyder på att byggnaden uppfördes under denna period.

Den solida tegelbyggnaden med sina trappgavlar har med säkerhet från början byggts som offentlig lokal. Troligen är den uppförd efter typritningar. Bottenvåningen inreddes som samlingslokal med två små bostadslägenheter ovanpå. Byggnaden är placerad mycket långt in på tomten, nästan i kvartets mitt och med en stor gårdsplan (numera parkering) mot entrén vid Torggatan. En vackert smidd "portal" finns fortfarande bevarad men har nedtagits.

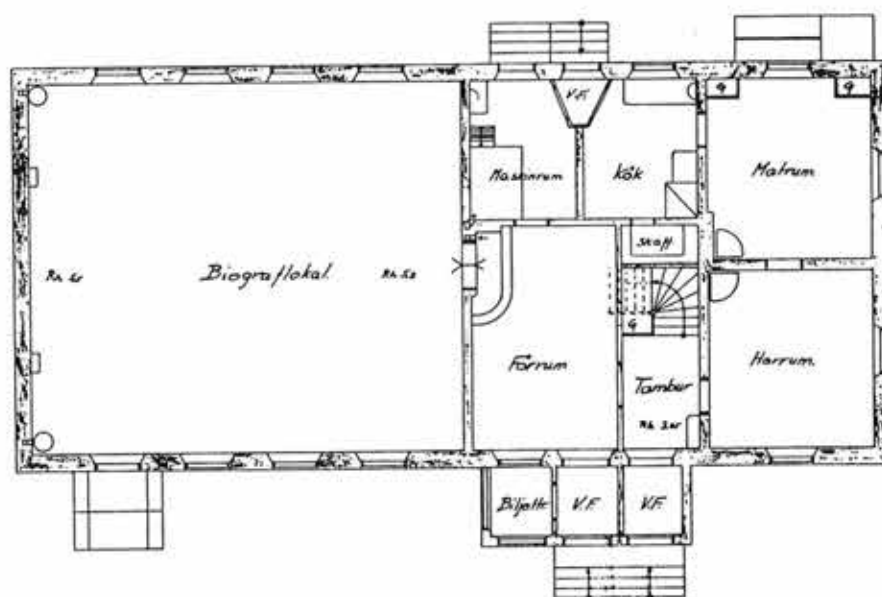
Redan 1909 började man med filmvisning i den stora godtemplarsalen, troligtvis främst för att finansiera logens verksamhet. Biografen drevs av fyra personer, däribland polis-konstapel Gustav Berntsson. Efter en nedgångsperiod under 1910-talet, som resulterade i logens upplösning, köptes fastigheten 1925 av Berntsson som sedan fortsatte med biograf-rörelsen. 1945 övertogs den av Karl Fohnströms etablerade biografkedja i Stockholm. Sedan 1957 ägs "Storan" av Folkets Hus-föreningen som driver bion i reducerad omfattning med kvalitetsfilm på programmet.

Biografsalongens inredning är till större delen ursprungligt bevarad med bl a pilasterprydda väggar och marmoreringsmålningar. Salongen rymmer 158 besökare. Därtill kommer 28 platser på balkongen som dock ej är i bruk. Resten av bottenvåningen hyrs ut som kontor. I övervåningen är de två lägenheterna i huvudsak oförändrade och uthyrs tidvis för mer eller mindre tillfälliga övernattningar. Några större renoveringsarbeten har ej förekommit sedan toaletter installerades 1949.

Beskrivning: F.d. "Norra ordenshuset", nu biografen "Storan". Uppfört omkring sekelskiftet 1900. 1904 i Nationalgoodtemplarlogen "Fridens banérs" ägo. Uppförd av rött tegel i 1½ våning på stenfot. I nedre botten biografsalong samt kontor. I övervåningen två mindre lägenheter. Enligt uppgift stadens enda trappgavelhus. Taket täckt med grönmålad falsad plåt. På den södra gaveln är hela gavelröstet klätt med diagonalrutmönstrad plåt av samma typ. Korsfönster i kontorsdelen (mot norr). Ytterdörrar av modernare typ. På gården fanns tidigare två mindre uthus som revs 1969.

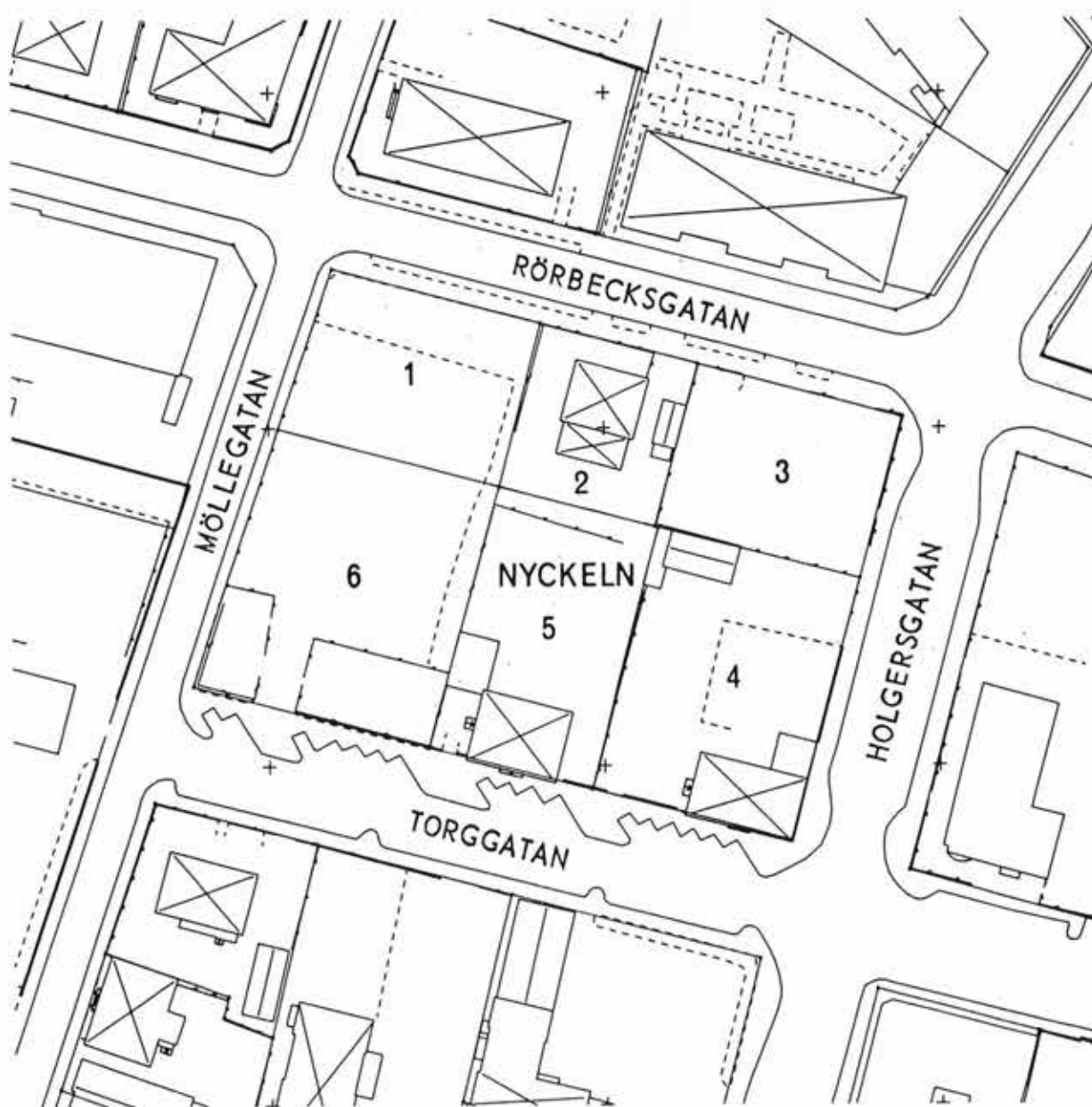
Svärdet 8. F d Norra Ordenshuset troligen uppfört omkring 1904. Numera biografen "Storan". 1987

Planritning utförd av Janne Andersson. 1936. Skala 1:200

KV NYCKELN

Fastighetsbildningen i detta kvarter förblev länge ofullständig. Kvarteret är idag uppdelat på sex olika fastigheter av vilka endast tre har kvarvarande bebyggelse. Denna har tillkommit under 1920- och 30-talen och utgörs av enbostadshus. Två fastigheter har tidigare haft äldre bebyggelse men är idag helt avrivna och nyttjas som parkeringsytor. En av fastigheterna (tomt nr 1) har av allt att döma aldrig varit bebyggd. Kvarterets äldre stadsägobeteckningarna gällde fram till 1986-10-15 då de ersattes med nuvarande tomtnummer.

Karta över kv Nyckeln i skala 1:1000. Upprättad i digital form efter flygfotografering 1985 och uppritad i plotter av lantmäteriet (exklusive text)

Nyckeln 1 Rörbecksgatan 12/Möllegatan 10

F d inäga 208/stg 338

Hörntomt i kvarterets nordvästra del. Fastigheten är obebyggd. Ej heller äldre kartor eller arkivhandlingar redovisar någon bebyggelse på denna tomt. 1923 avstyckades den östra delen av den ursprungliga fastigheten (stadsägan 338). Den nya ägan fick då beteckningen 338 A (numera tomt nr 2) och bebyggdes (se nedan).

Tomten är belägen i korsningen Rörbecksgatan-Möllegatan och nyttjas tillsammans med granntomten mot söder (nr 6) som parkeringsplats.

Nyckeln 2 Rörbecksgatan 10

F d inäga 208/stg 338 A

Tomten avstyckades från den ursprungliga stg 338 år 1923.

Bostadshus, idag inrett som kontor. Uppfört av trä 1935, tillbyggt mot gården 1965. Två våningar med fasad av spritputs och avfärgad i ljust gråbeige. Gråmålad putsad sockel. Flackt sadeltak med ljust grönmålad ståndfalsad plåt. Varierande fönstertyper (en-, två- och trelufts-). Ursprungliga glasade ytterdörrar.

Mot gården en lägre tillbyggnad som löper längs hela långsidan. Pulpettak. Väggbeklädnad av liggande s k stockpanel målad i grågrönt.

Garage i en våning uppförd av betonghålblock med grå slätputsade väggar. Pulpettak med asfaltpapp.

Nyckeln 3 Rörbecksgatan 8/Holgersgatan 15

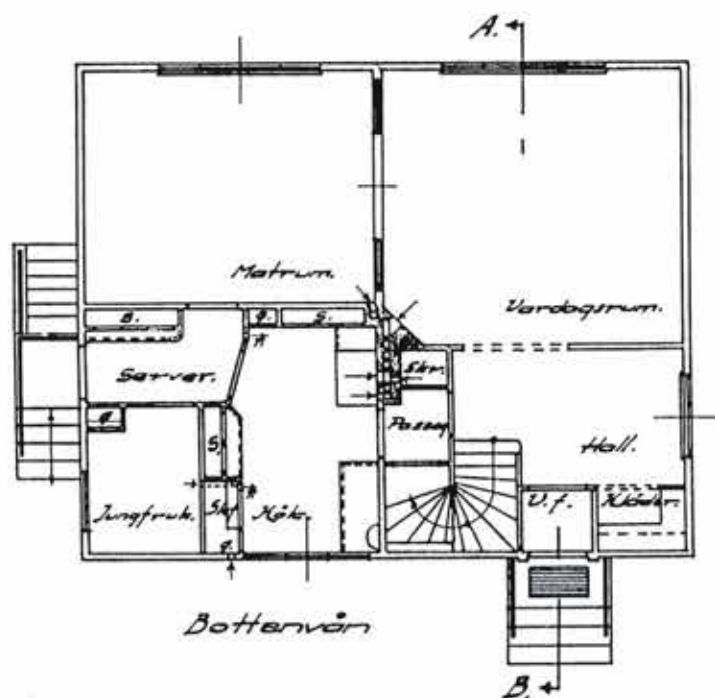
F d inäga 208/stg 341

Hörntomt i kvarterets nordöstra del. Tomten obebyggd sedan 1978 då den gamla bebyggelsen revs.

I bostadshuset, som var reveterat, inreddes 1940 en bagerilokal av änkan Ingeborg Löfquist som drev bageriet t o m 1967. 1968 inreddes byggnaden till syateljé, Mary's Barnkonfektion. I ett uthus hade dessförinnan inrymts Birger Jensens måleriverkstad som sedan blev lager för bageriet. Byggnaderna var uppförda vid stadsmätningen 1906-07.

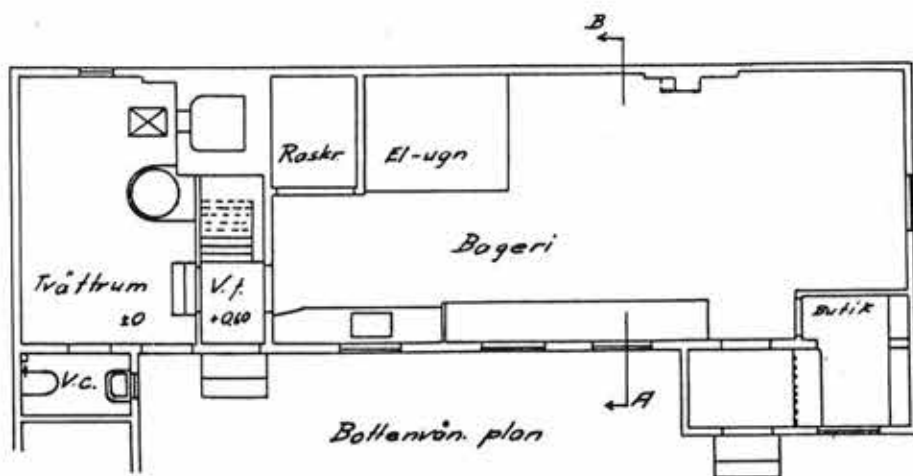
Nyckeln 2. Bostadshuset uppfört 1935. Fasad mot Rörbecksgatan. 1987

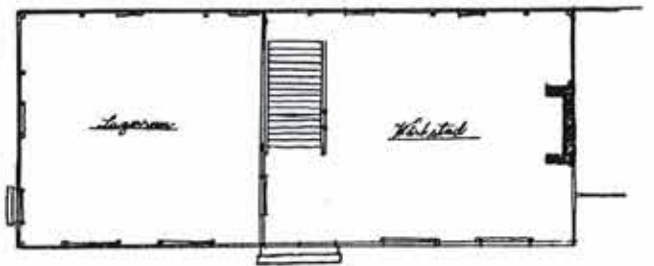
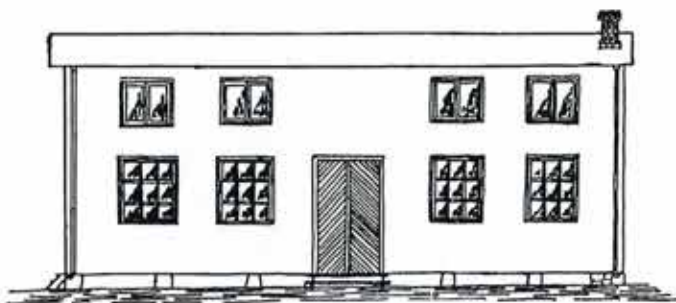
Planritning 1935. Skala 1:130

Nyckeln 3. F d bostadshus inrett till syateljé 1968. Foto 1968

Planritning av bostadshuset ombyggt till bagerilokal 1940

Nyckeln 3. Verkstadsbyggnad. Ritning 1915, då skorstenen uppmurades. Skala 1:130

Nyckeln 4 Torggatan 5/Holgersgatan 17

F d inäga 208/stg 340

Hörntomt i kvarterets sydöstra del. Fastigheten bildades 1905.

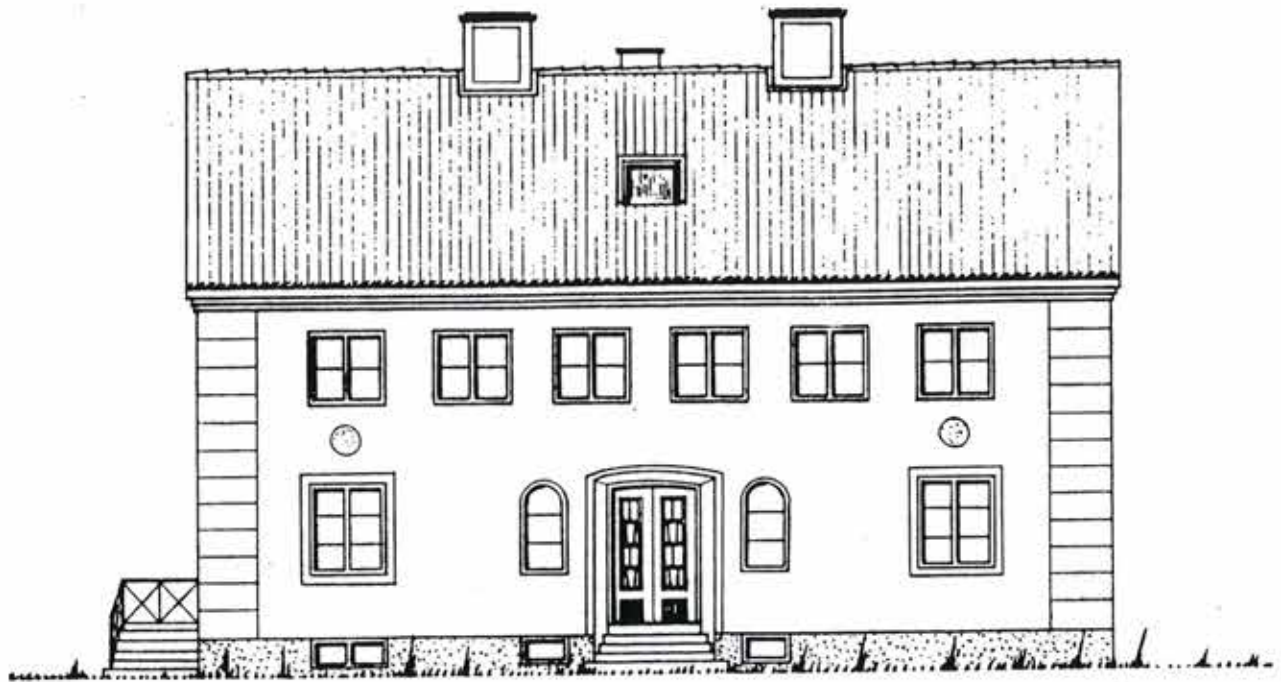
Bostadshus uppfört 1926 som privatvilla för länsveterinär Sigbert Jerlow. 1959 ombyggnad till IOGT-lokal. Vinkelbyggnad med en större rektangulär byggnadskropp i två våningar, vind och källare mot Torggatan och ett lägre vinkelparti längs Holgersgatan, som mot trädgården avslutas av en öppen loggia. Stomme av lättbetong. Gjuten källare med sockel målad i svart.

Putsade väggar med grov s k falkenbergsputs avfärgad i gult med vita slätputsade fönsteromfattningar och hörnkedjor. Huvudentrén mot Torggatan (söder) utgörs av en glasad pardörr, indragen från fasaden i vitmålad nisch. Tvåluftsfönster med sex rutor i bottenvåningen och mindre, kvadratiska tvåluftsfönster med fyra rutor i övervåningen. Sadeltak med enkupigt rött taktegel. IOGT inredde 1959 byggnaden till kontors- och samlingslokaler utan att några större ingrepp i interiören gjordes. Exteriören är ursprungligt bevarad.

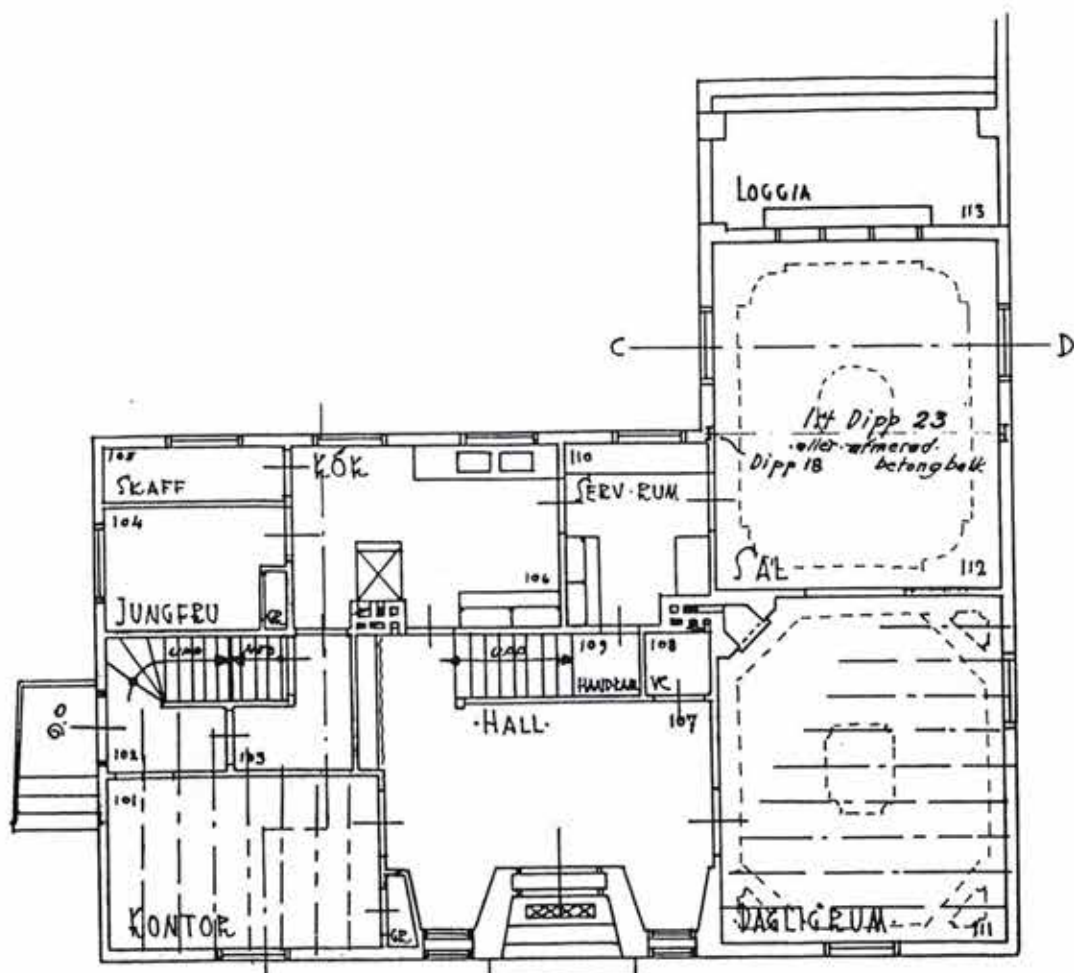
Diagonalt från huvudbyggnaden, i det inre hörnet av tomten ligger ett uthus ursprungligen djurmottagning. Idag använd för garage och mangelbod. Låg envåningsbyggnad, med gul putsfasad av samma typ som huvudbyggnaden samt papptäckt pulpettak.

Nyckeln 4. F d Jerlowska villan uppförd 1926 numera IOGT-NTO:s lokal. Fotot taget från korsningen Torggatan-Holgersgatan. 1987

Nyckeln 4. F d Jerlowska villan. Entré mot Torggatan (1926)

Som ovan. Planritning av bottenvåningen (1926). Skala 1:130

Nyckeln 5 Torggatan 7

F d inäga 208/stg 340 A

Tomten avstyckad 1928.

Bostadshus, uppfört 1929 för disponent August Börjesson. Två våningar med vind och källare. Stomme av dubbla tegelmurar. Utvändigt putsat med grå slät skådelputs, även på sockeln, (ursprungligt bevarat). Valmat tak med enkupigt taktegel. Kvadratiska tvåluftsfönster med korsspröjs i övervåningen, och högre, sexdelade tvåluftsfönster i bottenvåningen. Vitmålad entrédörr med glasad överdel. Små runda fönster med fyra rutor omger entrén. Liten takkupa med lunettfönster. Exteriören är ursprungligt bevarad.

Byggnaden är placerad i gatulinjen med en stor trädgård mot norr.

Ett garage uppfördes 1975 i anslutning till bostadshusets västra gavel. Detta ersatte en tidigare garage-/uthusbyggnad som låg längre in på tomten (vid den norra tomtgränsen).

Nyckeln 6 Torggatan 9/Möllegatan 12

F d inäga 208/stg 339

Hörntomt i kvarterets sydvästra del.

På fastigheten fanns tidigare ett flerbostadshus av tegel och två uthus. Bostadshuset och det större uthuset redovisades vid stadsmätningen 1906-07. Det mindre (en vagnbod mm) uppfördes 1919 av slaktaren Sven Nilsson. Byggnaderna revs 1973 och tomten nyttjas idag som parkeringsplats.

Nyckeln 6. Flerbostadshus jämte uthus, rivet 1973. Utsnitt ur översiktsfoto överst på sida 9

Nyckeln 5. Bostadshus mot Torggatan, uppfört 1929. (Foto 1987)

Som ovan. Fasadritning av Bruno Andersson 1975
Skala 1:130

Sammanfattning och värdering

De stora kulturhistoriska och miljömässiga värdena i Falkenbergs gamla stadskärna är allmänt erkända och väl förankrade hos allmänhet och myndigheter. Sålunda antog kommunfullmäktige i Falkenberg 1986-12-18 en bevarandeplan för innerstaden och 1987-11-05 förklarade Riksantikvarieämbetet Falkenbergs innerstad som "område med kulturvärde av riksintresse". Innerstadens traditionella köpstadsbebyggelse begränsas i öster av Ätran och i väster av Nygatan; rakt igenom stadskroppen löper dess livsnerv, Storgatan.

Men även utanför detta område finns naturligtvis kulturhistoriskt intressanta miljöer, som berättar en annan historia och speglar en annan verklighet än kvarteren kring Storgatan, nämligen det framväxande industrisamhället. Att även denna del av samhällsutvecklingen är viktig, framgår av ett av de kulturpolitiska mål, som riksdagen antog 1974. Det underströks nämligen då att det var viktigt att bevara hela samhällets historia och inte bara den s k högre ståndskulturen: "Även arvet från det gamla bondesamhället samt den framväxande industrialismen och de därmed sammanhängande folkrörelserna måste föras vidare."

Ett mycket illustrativt exempel på miljöer med anknytning till industrisamhället och dess folkrörelser får vi i de undersökta kvarteren, framför allt i kvarteret Svärdet. Inom den begränsade ytan av ett kvarter samsas arbetsplatser, bostäder och samlingslokaler för en rad olika folkrörelser, alla med mer eller mindre stark anknytning till en framväxande arbetarklass och dess strävan efter folkbildning och demokrati i början av vårt sekel. Ur kulturhistorisk synpunkt är det viktigt att vid framtida planering och byggande ta vara på kvarterens speciella kvalitéer.

För kv Nyckeln är tomterna längs Torggatan av störst intresse. Av särskilt intresse och med framträdande plats i stadsbilden är IOGT-NTO-huset i hörnet av Torggatan-Holgersgatan, tomt nr 4. Även huset på granntomten, nr 5, är av intresse som exempel på en välbevarad medelklassvilla från slutet av 1920-talet. Kompletterande bebyggelse i kvarteret borde högst vara i två-tre våningar med inredd vind och med rimligt stora trädgårdar.

Kvarteret Svärdet är det kulturhistoriskt intressantaste med sin litet "vildvuxna" karaktär, sin blandning av verksamheter och bostäder och den stora mängd kulturhistoria som kvarteret förmedlar.

Av särskilt intresse att bevara är gamla Folkets hus, tomt nr 2 och biografen Storan (8). Även bostadshuset och bageriet på tomterna 4-7 är av intresse samt också i någon mån f d biografen Olympia på tomt nr 3. Med undantag för gamla Folkets hus i öster, är det alltså i huvudsak den västra halvan av kvarteret som bör skyddas. Här kan endast någon kompletterande bebyggelse ske om den i volym och formspråk överensstämmer med befintlig. Vegetationen inne i kvarteret är också en tillgång.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta

Byggnadsnämndens arkiv, Falkenberg
 Folkets Hus-föreningens arkiv, Falkenberg
 Lantmäterienhetens arkiv, Falkenberg och Halmstad
 Nykterhetsföreningen IOGT-NTÖ:s arkiv, Falkenberg

Intervjuer

Carl Gustav Bengtsson, Falkenberg
 Essan Brusberg, f Löfqvist, Falkenberg
 Harry Hedström, Falkenberg
 Ingeborg Hellberg, f Kronvall, Falkenberg
 Alfhild och Erland Persson, Falkenberg
 Stig Pärson, Falkenberg
 Karl Rosqvist, Borås
 Astrid Scheer, f Elmgren, Stockholm
 Sylvia Wadensten, Falkenberg

Tryckta

Ahlstrand, Jan Torsten: Arkitekturtermer, 1977
 Almqvist, Johansson, Simonsson: Vad folket byggde, 1979
 Annerstedt, Lars: Falkenbergs gatunamn, 1983
 Häge, Eric: Kommunal sekel. Falkenbergs stadsfullmäktige
 1866-1965, 1966
 Johansson, Werner: Nykterhetsrörelsen i Halland, 1983
 Jönsson, Anders: Falkenbergsboken. Jubileumsskrift till
 stadsfullmäktiges 50-årsdag den 19 februari 1916,
 1916
 Landsantikvarien, Halmstad: Falkenbergs innerstad. Förslag
 till bevarandeplan, 1985

Tidningsartiklar

Falkenbergsposten årg 1905-06
 Hallands Nyheter 1980-10-24
 " 1983-05-03